อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ
แม่เจ้าบุญโสม ณ น่าน

มเชียงของ จังหวัดน่าน

มีนาคม ๒๕๑๖

อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ

แม่เจ้าบุญโสม ณน่าน

ณ เมรุลอมเชียงของ จังหวัดน่าน

๘ มีนาคม ๒๕๑๖

เจ้าภาพขอกราบขอบพระทัยและขอบพระคุณ
ทุกท่านที่กรุณาให้เกียรติมาในงาน
หากการต้อนรับขาดตกบกพร่อง
เจ้าภาพกราบขอประทานอภัยไว้ ณ ที่นี้ด้วย

คำอนุโมทนา

ทหราปี จ เย วุฑฺฒา เย พาลา เย จ ปณฺฑิตา
อฑฺฒา เจว ทลิทฺทา จ สพฺเพ มจฺจุปรายนา ฯ

ทั้งคนหนุ่ม ทั้งคนแก่ ทั้งคนโง่ ทั้งคนฉลาด ทั้งคนร่ำรวย ทั้งคนยากจน ล้วนมีความตายเป็นที่ไปในเบื้องหน้า อุปมาเหมือนหม้อดินทุกชนิด ทั้งใบเล็ก ทั้งใบใหญ่ ทั้งเผาสุก ทั้งเผาดิบล้วนมีความแตกเป็นที่สุด ฉันใด ชีวิตของเราท่านทั้งหลายก็ฉันนั้น ฯ

อชฺเชว กิจฺจมาตปฺปํ โก ชญฺญา มรณํ สุเว ฯ

ควรรีบทำความเพียรเสียในวันนี้ เพราะไม่มีใครจะรู้ได้ว่า ความตายจะมาถึงในวันพรุ่งนี้ ฯ

เมื่อวันที่ ๑๖ มกราคม ๒๕๑๖ เจ้าประดิษฐ์ ณน่าน ได้มาติดต่อขออนุญาตพิมพ์หนังสือ "กตัญญูกตเวที" เพื่อแจกเป็นธรรมวิทยาทาน ในงานพระราชทานเพลิงศพ **แม่เจ้าบุญโสม ณน่าน** ข้าพเจ้ารู้สึกมีความยินดีและเป็นสุขใจยิ่ง อนุญาตให้พิมพ์แจก

ได้ตามความประสงค์ พร้อมทั้งขออนุโมทนาสาธุการด้วย ขออำนาจแห่งกุศลผลบุญนี้ จงเป็นธัมมิกาวิถีปกป้องรักษาท่านเจ้าภาพและท่านผู้ที่ได้รับแจกหนังสือนี้ ให้พากันอยู่เย็นเป็นสุข หายทุกข์ หายโศก หายโรค หายภัย เจริญด้วยจตุรพิธพรชัยทั้ง ๔ ประการ พร้อมทั้งปฏิภาณ ธรรมสารสมบัติ ตลอดกาลเป็นนิตย์

อนึ่ง ขอกุศลผลแห่งธรรมทานนี้ จงอำนวยหิตานุหิตประโยชน์โสตถิสุข แด่แม่เจ้าบุญโสม ณน่าน ผู้ที่ล่วงลับไปแล้วนั้น ตามสมควรแก่คติวิสัยในสัมปรายภพนั้น ๆ ด้วย เทอญ.

ขออนุโมทนา

(พระเทพสิทธิมุนี)

พระอาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิปัสสนาธุระ

สำนักงานกลางกองการวิปัสสนาธุระ
วัดมหาธาตุ คณะ๕ กรุงเทพมหานคร
วันที่ ๑๖ มกราคม ๒๕๑๖

คำไว้อาลัย

วายเมเถว ปุริโส ยาว อตฺถสฺส นิปฺปทา

เกิดมาเป็นคนต้องพยายามร่ำไปจนกว่าประโยชน์จะสำเร็จ.

ประโยชน์ คือความสุขความเจริญ ประชาชนชาวโลกทุกหนทุกแห่งต้องการด้วยกันทั้งสิ้น ในทางพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงจำแนกไว้ ๓ ประการ คือ ประโยชน์โลกนี้ ๑ ประโยชน์โลกหน้า ๑ ประโยชน์อย่างยิ่ง ๑ ฯ

๑. **ประโยชน์โลกนี้** คือ มีอาหารสมบูรณ์ มีเครื่องนุ่งห่มสมบูรณ์ มีที่อยู่อาศัยดี มียาแก้ไข้ เรียกว่า ปัจจัย ๔ ปัจจัยเหล่านี้จะอุดมสมบูรณ์ได้ ต้องอาศัยคุณธรรม ๔ ประการ คือ ขยันหา ๑ ขยันเก็บรักษา ๑ คบคนดีเป็นมิตร ๑ รู้จักประหยัด คือมีเกินใช้ ไม่ใช่ใช้เกินมี ๑

๒. ประโยชน์โลกหน้า คือผลที่จะได้รับในโลกหน้า ได้แก่ความปรารถนาของบุคคลในโลก ที่ได้สมหมายด้วยยากมีอยู่ ๔ อย่าง คือ ขอสมบัติจงเกิดมีแก่เราโดยทางที่ชอบ ๑ ขอยศจงเกิดมีแก่เรากับญาติพวกพ้อง ๑ ขอเราจงมีอายุยืนนาน ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บเบียดเบียน ๑ เมื่อตายแล้วขอเราจงไปบังเกิดในสวรรค์ ๑ ฯ ประโยชน์เหล่านี้จะสำเร็จได้ต้องอาศัยคุณธรรม ๔ ประการ คือมี **ศรัทธา** เชื่อสิ่งที่ควรเชื่อเช่น เชื่อว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว แล้วละชั่วประพฤติดี ฯ มี **ศีล** คือรักษากายวาจาให้เรียบร้อยดีไม่มีโทษฯ มี **จาคะ** คือบริจาคทาน สร้างมหากุศล ฯ มี **ปัญญา** คือรู้บาป รู้บุญ รู้คุณ รู้โทษ รู้ประโยชน์ มิใช่ประ-โยชน์ ตลอดถึงรู้จักทาง ๗ สาย คือ **ทางไปนรก** ได้แก่โทษะ ฯ **ทางไปเปรต–อสุรกาย** ได้แก่โลภะ ฯ **ทางไปดิรัจฉาน** ได้แก่โมหะคือความหลง ฯ **ทางไปมนุษย์** ได้แก่ศีล ๕ กุศลกรรมบท ๑๐ ฯ **ทางไป**

สวรรค์ ได้แก่มหากุศล ๘ มีให้ทาน ฟังธรรม สร้างถาวรวัตถุมีโบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ เป็นต้น ฯ ทางไปพรหมโลก ๒๐ ชั้น ได้แก่สมถกรรมฐานฯ ทางไปนิพพาน ได้แก่วิปัสสนากรรมฐาน หรือ เจริญสติปัฏฐาน ๔ ฯ แล้วเลือกเดินทางสายที่ ๔-๕-๖-๗ ต่อไป อย่าไปเดินทางต่ำ อย่าพากันถอยหลังลงคลองอีกเลย เพราะเราพ้นมาดีแล้ว ควรจะเป็นผู้มาต่ำไปสูง หรือ มาสูงไปสูง อย่ามาต่ำไปต่ำ หรืออย่ามาสูงไปต่ำ เพราะไม่ดีเลย

๓. **ประโยชน์อย่างยิ่ง** คือพระนิพพานผู้ประสงค์จะหาประโยชน์ขั้นนี้ มีอยู่ทางเดียวเท่านั้น คือเจริญวิปัสสนากรรมฐาน ตามหลักในพระไตรปิฎก คือมหาสติปัฏฐานสูตร

แม่เจ้าบุญโสม ณ น่าน ได้พยายามดำเนินชีวิตของตนในประโยชน์ทั้ง ๓ นี้มาเป็นอย่างดี คืออย่างพอใจของตนแท้ จึงนับว่า ท่านเป็นผู้ไม่ขาด

ทุนทั้งมาและไป มีกำไรแห่งชีวิตเป็นอย่างดี เพราะเป็นผู้มาสูงไปสูง มาดีไปดี อยู่ดีกินดีไม่เสียทีที่ได้เกิดมาพบพระพุทธศาสนา น้อยคนนักจักปฏิบัติได้อย่างนี้ แม่เจ้าบุญโสม ได้ไปเข้าปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานจนผ่านการปฏิบัติไปดีแล้ว ได้ฟังเทศน์ลำดับญาณ เพื่อตรวจดูผลแห่งการปฏิบัติของตนมาหลายครั้งแล้ว และท่านยังได้มีโอกาสปฏิบัติอยู่ที่บ้านเป็นกิจวัตรเสมอมามิได้ขาด ขนาดนอนเจ็บรักษาตัวอยู่ท่านก็ยังอุตส่าห์ปฏิบัติ มิได้ละมิได้เว้น มีหน้าตาเบิกบานแจ่มใสเหมือนกับคนไม่เป็นอะไร สมกับชื่อว่า แม่เจ้าบุญโสม แปลว่า ผู้มีบุญคอยอุปถัมภ์ดุจแม่ผู้บังเกิดเกล้า และบุญให้ความชุ่มชื่นเยือกเย็นอยู่ตลอดกาลเป็นนิตย์ เป็นผู้มั่นคงอยู่ในบุญ มีบุญเป็นที่พึ่ง มีอริยทรัพย์คือทรัพย์ภายใน ควรเป็นตัวอย่างแก่อนุชนรุ่นหลังเป็นอย่างดียิ่ง

ขอนำนาจแห่งบุญกุศล ที่ท่านเจ้าภาพได้บำเพ็ญมา ด้วยความจงรักภักดี ซื่อสัตย์ กตัญญูกตเวที

จงดลบันดาล ให้ท่านเจ้าภาพได้ประสพแต่อิฏฐวิบูลย์มนูญผลอันพึงปรารถนา และขอบุญราศีนี้ จงอำนวยผลให้ แม่เจ้าบุญโสม ได้รับทราบและได้อนุโมทนา ขอให้ท่านจงได้รับแต่ความสุขความเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป ตามสมควรแก่คติวิสัยในสัมปรายภพนั้น ๆ ด้วยเทอญฯ

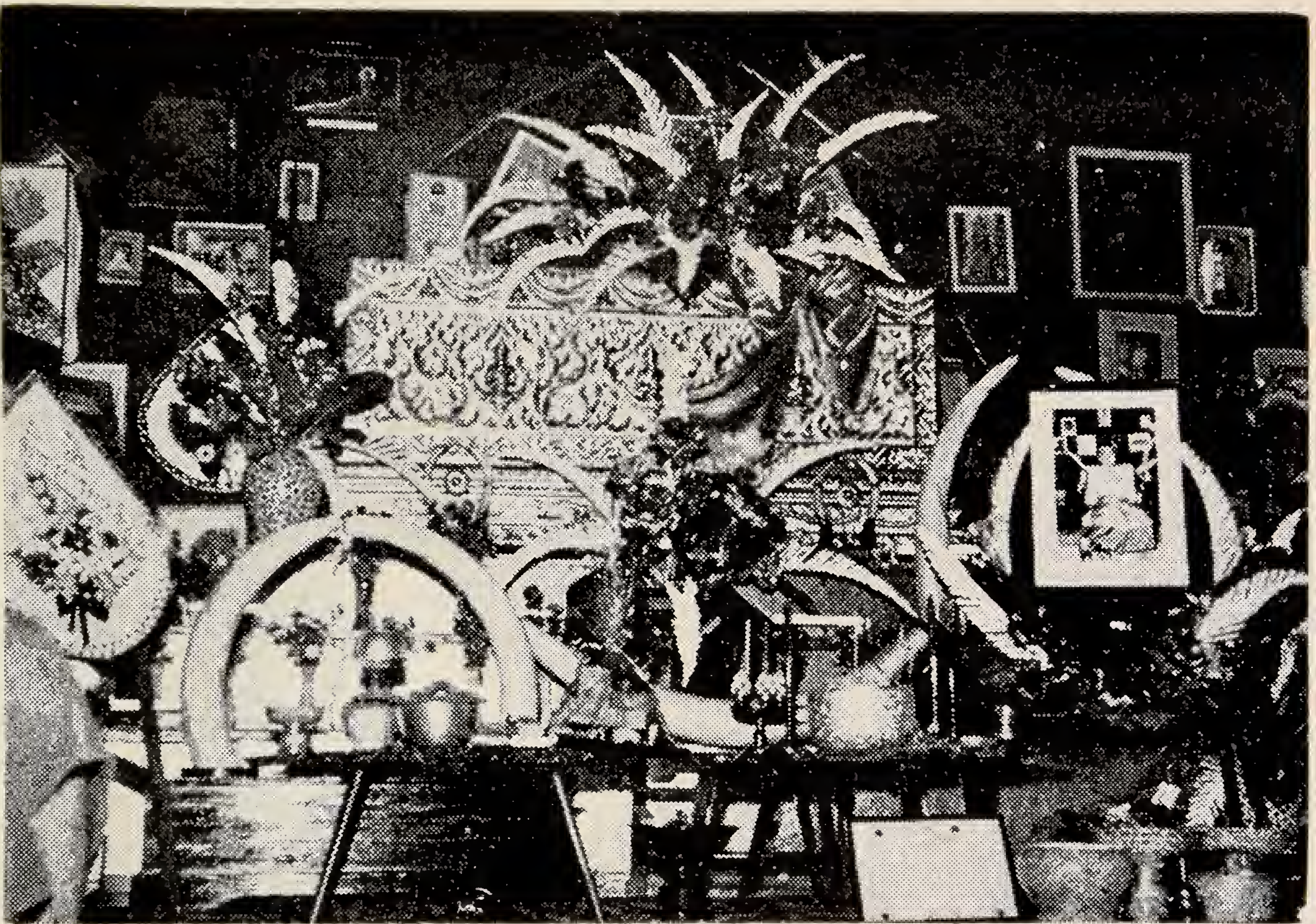
พระเทพสิทธิมุนี ญาณสิทฺธิเถร
พระอาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิปัสสนาธุระ
ที่ปรึกษาคณะพระธรรมทูตสายประเทศอังกฤษ

แม่เจ้าบุญโสม ณน่าน

ชาตะ ๙ กันยายน ๒๔๒๗

มตะ ๘ มีนาคม ๒๕๑๕

ตั้งศพไว้ที่บ้านหัวข่วง อ.เมือง จ.น่าน

ประวัติ
แม่เจ้าบุญโสม ณน่าน

แม่เจ้าบุญโสม ณน่าน เกิดเมื่อวันที่๙กันยายน พ.ศ. ๒๔๒๗ ที่ตำบลเวียงหนือ อำเภอเมือง จังหวัดน่าน เป็นบุตรของเจ้าพ่อบุญทะวงค์ เมืองไชย เจ้าแม่บุญนำ เมืองไชย แม่เจ้าบุญโสม ณน่าน มีพี่น้องด้วยกัน ๔ คน เรียงตามลำดับดังนี้

๑. เจ้าแม่บัวเขียว จุลสุคนธ์ ภรรยาของนายพันโทพระพิชัยเดชอุดม (ผ่านจุลสุคนธ์) ได้ถึงแก่กรรม

๒. แม่เจ้าบุญโสม ณน่าน

๓. เจ้ายศ เมืองไชย

๔. เจ้าบุญศรี เมืองไชย

แม่เจ้าบุญโสม ณน่าน ได้ทำการสมรสกับพ่อเจ้าราชบุตร (หมอกพ้ำ) ณน่าน ซึ่งเป็นบุตรของนายพลตรีเจ้ามหาพรหมสุระธาดา เจ้าผู้ครองนครน่าน แม่เจ้าศรีโสภา

แม่เจ้าบุญโสม ณน่าน มีบุตรธิดารวม ๓ คนเรียงตามลำดับดังนี้

๑. เจ้าจุมปี ณน่าน ได้ถึงแก่กรรม

๒. เจ้าบัวมัน ณน่าน ได้ถึงแก่กรรม

๓. เจ้าโคมทอง ณน่าน

เจ้าจุมปี ณน่าน ได้ถึงแก่กรรม พ่อเจ้าราชบุตรและแม่เจ้าบุญโสม ณน่าน ได้สร้างโรงเรียนจุมปีวนิดาภรณ์ไว้ให้เป็นอนุสรณ์ ปัจจุบันเป็นโรงเรียนเทศบาล ๑ จุมปีวนิดาภรณ์

เจ้าบัวมัน ณน่าน ได้ถึงแก่กรรมพ่อเจ้าราชบุตรและแม่เจ้าบุญโสม ณน่าน ก็ได้มอบที่ดินและสร้างสุขศาลาชั้น ๑ "สุขศาลาบัวมัน ณน่านอุทิศ" ไว้ให้เป็นอนุสรณ์ โดยมอบให้กระทรวงสาธารณสุข ซึ่งในขณะนั้น จังหวัดน่านยังไม่มีโรงพยาบาลต่อมากระทรวงสาธารณะสุขได้โอนสุขศาลาให้เทศบาลเมืองน่าน ขณะนี้ทางเทศบาลเมืองน่านได้รื้อทิ้ง สร้างสำนักงานเทศบาลเมืองน่านปัจจุบันนี้

เมื่อพ่อเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า) ณน่าน ได้ถึงอนิจกรรม แม่เจ้าบุญโสม ณน่าน ก็ได้สร้างเรือนพยาบาล ให้กองกำกับการตำรวจภูธรจังหวัดน่าน "เรือนพยาบาลหมอกฟ้า ณน่านอุทิศ" ให้ไว้เป็นอนุสรณ์

ในด้านพระพุทธศาสนาแม่เจ้าบุญโสม เป็นผู้มีศรัทธาแก่กล้า ได้บริจาคสร้างถาวรวัตถุ ทำบุญทำกุศลไว้มากมาย เช่น ซ่อมสร้างวัดวาอารามโรงเรียนสุขศาลา ทอดกฐิน ทอดผ้าป่า สร้างห้องกรรมฐานทำบุญตักบาตรทุกวัน ได้ไหว้พระสวดมนต์เจริญสมถะวิปัสสนามิได้ขาด ยึดมั่นอยู่ในสาระธรรมทั้ง ๕ คือ ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา มีอริยทรัพย์ ๗ เป็นเรือนใจ ในทางโลกท่านได้รับเครื่องราชอิสสริยาภรณ์เบญจมาภรณ์มงกุฎไทย ควรแก่ความเป็นปูชนียบุคคลของลูกหลาน และปัจฉิมาชนตาชนเป็นอย่างยิ่ง

คำไว้อาลัย

การเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นของธรรมดามนุษย์ ทุกรูปทุกนามย่อมหลีกหนีไม่พ้น ช้า หรือ เร็ว เท่านั้น

ในการจากไปของเจ้าแม่บุญโสม ณน่าน ซึ่งเป็นร่มโพธิ์ร่มไทร ของลูกและหลาน ทั้ง ๆ ที่รู้อยู่แล้วว่าท่านจะต้องจากเราไปอย่างแน่นอน ลูกและหลานยังมีความเศร้าสลดใจอาลัยอาวรณ์อย่างสุดซึ้งซึ่งเป็นกฏธรรมดาของโลก ไม่มีใครจะสามารถฝ่าฝืนได้ ด้วยความรักและอาลัยของลูก และ หลาน

ลูก และ หลาน ขอตั้งจิตอธิษฐาน ขออำนาจคุณพระศรีรัตนไตร และ กุศลผลบุญของเจ้าแม่ที่ได้บำเพ็ญมา และ ของลูกหลานได้ทำบุญอุทิศกุศลให้เจ้าแม่ ขอจงช่วยดลบันดาลให้ดวงวิญญาณของเจ้าแม่ไปสู่สุคติในสัมปรายภพด้วยเถิด ถ้าหากว่าจะยังเวียนว่ายตายเกิดในภพนี้อยู่ ลูก และ หลาน ขอตั้งจิตอธิษฐานขอกุศลผลบุญช่วยดลบันดาลให้เกิดมาเป็น ลูกหลานของเจ้าแม่ทุก ๆ ชาติไปด้วยเถิด

กราบด้วยความเคารพรักอาลัยยิ่ง

จากลูก **โคมทอง ณน่าน**

ประดิษฐ์ ณน่าน

แด่เจ้ายาย

๘ มีนาคม ๒๕๑๕ เป็นวันที่ข้าพเจ้าสูญเสียครั้งยิ่งใหญ่ในชีวิตเป็นครั้งที่ ๒ ครั้งแรกคือการจากไปของพ่อเจ้าราชบุตร (หมอกฟ้า ณน่าน) ผู้เป็นตา ข้าพเจ้ามีความเศร้าสลดเป็นอย่างยิ่ง ยากที่จะพรรณาได้ ตลอดชั่วชีวิตของเจ้ายายท่านประกอบแต่ความดี ยึดมั่นในพระพุทธศาสนา เพียรพยายามอบรมสั่งสอนให้ความรัก ความเอ็นดูแก่น้องและข้าพเจ้ายากที่จะหาใครเทียบได้ แม้ว่าระยะหลังนี้จะไม่ได้อยู่ใกล้ชิดเหมือนสมัยเด็ก ๆ เพราะต้องจากไปเพื่อการศึกษา ถึงแม้ว่าสำเร็จแล้ว ก็ไม่สามารถกลับมารับใช้เจ้ายายได้ใกล้ชิดเพราะเกี่ยวกับหน้าที่การงาน ถึงกระนั้นท่านก็ให้ความรักความห่วงใย แก่เราทั้งสองไม่เสื่อมคลาย ข้าพเจ้าพยายาม หาโอกาส กลับมาเยี่ยม ท่าน อยู่ เสมอ ครั้งหลังสุดที่กลับมาเยี่ยมเจ้ายาย เมื่อวันที่ ๑ มกราคม ๒๕๑๕ ท่านยังแข็งแรงดีเป็นปกติ เป็นครั้งสุดท้ายที่น้องและข้าพเจ้าได้อยู่ใกล้ชิดท่าน ไม่เคยคิดมาก่อน

เลยว่าท่านจะจากพวกเราทุกคนไปในเวลาอันรวดเร็ว เช่นนี้ ข้าพเจ้าจำเหตุการณ์ในบ่าย วันจันทร์ที่ ๖ มีนาคม ๒๕๑๕ ได้ดีว่าเจ้าพ่อโทรศัพท์ทางไกลบอกมาว่า เจ้ายายป่วยแต่อาการดีขึ้นแล้ว ต้องการให้ข้าพเจ้ากลับมาเยี่ยมดูแลอาการของเจ้ายาย โดยให้ข้าพเจ้ากลับเย็นวันอังคารโดยรถด่วน ส่วนน้องอยู่ในระหว่างการสอบไม่สามารถกลับได้ ดังนั้นข้าพเจ้าต้องกลับบ้านโดยลำพัง มาถึงบ้านตอนเช้าตรู่วันพุธที่๘มีนาคม ๒๕๑๕ หวังว่าอาการของเจ้ายายคงจะดีขึ้นแล้ว แต่การกลับตรงกันข้าม ข้าพเจ้ามาถึงช้าไปเพียง ๒ ชั่วโมง เป็นการกลับมาเพื่อกราบคารวะเพียงแต่ร่างที่ปราศจากวิญญาณของเจ้ายายเท่านั้น ใครเล่าจะไม่อดเศร้าใจ เจ้ายายจากพวกเราทุกคนไปในเช้าตรู่ของวันนั้น และเป็นการจากไปอย่างไม่มีวันกลับ เจ้าพ่อเจ้าแม่เล่าให้ข้าพเจ้าฟังว่า อาการของเจ้ายาย ซึ่งป่วยมาหลายวันแล้ว เริ่มทรุดหนักลงตั้งแต่ตอนบ่ายวันที่ ๗ มีนาคม ๒๕๑๕ และเจ้ายายได้อยู่ในความดูแลรักษาของ นายแพทย์บุญทา และ แม่เลี้ยงฟองจันทร์ นันทิยา มาโดยตลอดเวลา ท่านทั้งสองพยา-

ยามช่วยทุกวิถีทางที่จะให้เจ้ายายมีชีวิตอยู่เป็นร่มโพธิ์ของพวกเราทุกคน ถึงแม้ความหวังจะมีอยู่เพียงเล็กน้อยก็ตามที ท่านทั้งสองก็ได้พยายามจนสุดความสามารถ แต่ความพยายามนั้นก็หาสำเร็จไม่ เพราะพญามัจจุราชไม่เคยปราณีใคร เจ้ายายจากพวกเราไปตามกาลเวลาแห่งอายุขัย เป็นไปตามกฎแห่งกรรม และขอถือโอกาสนี้กราบขอบพระคุณ นายแพทย์บุญทา และแม่เลี้ยงฟองจันทร์ นันทิยา ที่เสียสละเวลามารักษาพยาบาลเจ้ายายมาเป็นเวลาอันช้านาน ยากที่จะหาใครเสมอเหมือนได้ น้ำใจของท่านทั้งสองที่ให้แก่ครอบครัวของเรา จะตราตรึงอยู่ในความทรงจำของพวกเราทุกคนจนกว่าชีวิตจะหาไม่

ในโอกาสที่จะประกอบพิธีพระราชทานเพลิงศพ ในวันที่ ๘ มีนาคม ๒๕๑๖ นี้ ขอกุศลผลบุญที่เจ้ายายได้ประกอบไว้ จงเป็นผลดลบันดาลให้วิญญาณของเจ้ายาย จงไปสู่สุคติในสัมปรายภพนั้นเทอญ

จากหลาน

สมปรารถนา ฌน่าน

คำไว้อาลัย

โลกนี้มีทั้งสุขทุกข์สลับ ชีวิตดับเป็นสุขทุกข์สลาย
ความดีช่วยยืนยงคงมิวาย แม้ตัวตายชื่อมิลับยังจับใจ
ความดีนี้ประเสริฐเป็นเลิศยิ่ง เหนือทุกสิ่งมั่นคงอย่าสงสัย
ประกอบความดีมีสุขทุกชาติไป ขอจงได้ครวญคิดพิจารณา
สังขารคือปัจจัยได้ปรุงแต่ง ย่อมเปลี่ยนแปลงตามกาลราญสลาย
ธรรมดาการจากพรากวางวาย คือบั้นปลายชีวิตลิขิตมา
ให้นึกถึงตัวเราพลอยเศร้าจิต เมื่อคราคิดอกสั่นพรั่นหนักหนา
ครั้งแม่เจ้าบุญโสมสิ้นชีวา วาสนาอยู่หนไกลใจร้าวราน
๘ มีนา ๑๕ จะจารึก ตราผนึกวันสุดท้ายที่ได้เห็น
ดวงวิญญาณไร้ทุกข์ไกลไม่ลำเค็ญ บุญบำเพ็ญสู่สวรรค์ชั้นวิมาน
โอ้นับแต่นี้ไม่มีแล้ว โอ้ดวงแก้วแคล้วสถิตทิพย์สถาน
ระลึกถึงพระคุณอุ่นดวงมาลย์ ต้องแผ้วพานพรากผันนิรันดร
เกิดชาติใดภพใดให้มาพบ จงประสพความมุ่งมาดปรารถนา
เกิดเป็นลูกแก้วหลานขวัญมั่นทุกครา ภาวนาเทพไท้ช่วยอำนวยพร
อนิจจาอาลัยสุดใจที่ หักฤดียึดพระธรรมคำสั่งสอน
พรรณาน้ำตาไหลใจอาวรณ์ ขอมอบกลอนบูชาแทนมาลัย

จากหลาน

วาสนา ณน่าน

ลูกหลานทำบุญ ๑๐๐ วัน

แม่เจ้าทำบุญทอดกฐินวัดหัวข่วง และ วัดลืมตอง พ.ศ. ๒๕๐๗

คำถาม–คำตอบ

เรื่อง

กตัญญูกตเวที

ถ. บุคคลที่หาได้ยากในโลกมีกี่จำพวก คือใครบ้าง?

ต. มี ๒ จำพวก คือ

๑. ปุพพการี บุคคลผู้ทำอุปการะก่อน

๒. กตัญญูกตเวที บุคคลผู้รู้อุปการะที่ท่านทำแล้วและตอบแทน

ถ. บุคคลผู้ทำอุปการะก่อนนั้น มีเท่าไร ใครบ้าง?

ต. มีอยู่มาก แต่เมื่อจะกล่าวโดยส่วนใหญ่ๆ แล้วมีอยู่ ๔ จำพวก คือ

๑. มารดาบิดา เป็นผู้มีอุปการะต่อบุตรธิดา

๒. ครูอาจารย์ เป็นผู้มีอุปการะต่อศิษย์

๓. พระมหากษัตริย์ เป็นผู้มีอุปการะต่อพลนิกร

๔. พระพุทธเจ้า เป็นผู้มีอุปการะต่อพุทธบริษัท

๑. มารดาบิดากับบุตรธิดา

ถ. คำว่า "มารดา" ศัพท์นี้ได้แก่แม่ซึ่งใคร ๆ ก็ทราบกันดีอยู่แล้ว แต่อยากทราบให้ละเอียดยิ่งกว่านั้นตามหลักของภาษาจะมีความหมายอย่างไรบ้าง ?

ต. มีความหมายหลายประการ จะยกมาพอเป็นตัวอย่างคือ

๑. มารดา หมายความว่า "ผู้นับถือลูก" คือนับถือผู้ที่ตนคลอดออกมานั้นว่าเป็นลูกของตน ยอมเสียสละทุก ๆ อย่างเพื่อลูกของตน

๒. มารดา หมายความว่า "ผู้รักษาลูก" คือรักษาลูกของตัวให้ได้รับความสุขกาย สุขใจ รักษาลูกให้ได้พ้นภัยพิบัติอุปัทวะอันตรายทั้งมวล เท่าที่ตนสามารถจะทำได้แม้ชีวิตและเลือดเนื้อก็ยอมสละได้เพื่อลูก ขอแต่ให้ลูกมีความสุขก็พอใจแล้ว แม่จะอดหลับอดนอนก็ไม่ว่า ขอแต่ให้ลูกนอนหลับได้ก็สุขใจแล้ว

๓. มารดา หมายความว่า "ผู้ยังลูกให้ดื่ม" คือยังลูกให้ดื่มนม ดื่มน้ำ ดื่มเครื่องดื่ม ตลอดจนยังลูกให้ดื่มรสพระธรรมเป็นต้น เช่น ให้บวชเรียนเขียนอ่าน

ในพระพุทธศาสนา ให้ประพฤติปฏิบัติธรรมวินัยเข้าใจดีในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา น้อมนำมาประพฤติปฏิบัติตาม จนเกิดปสาทศรัทธาอันแก่กล้ายอมสละชีวิตในพระพุทธศาสนาเป็นตัวอย่าง

๔. มารดาหมายความว่า "ผู้อันลูกพึงนับถือ" คือลูกทุกๆคนต้องเคารพนับถือบูชามารดาของตนยิ่งกว่าใครทั้งหมด เพราะท่านเป็นผู้มีพระคุณแก่ตนมาก

สรุปความ คำว่า **มารดา** หมายความได้ ๔ อย่าง คือนับถือลูก ๑ ผู้รักษาลูก ๑ ผู้ยังลูกให้ดื่ม ๑ ผู้อันลูกพึงนับถือ ๑ ดังบรรยายมาฉะนี้

ถ. คำว่า "บิดา" ศัพท์นี้ทุกคนก็ทราบดีอยู่แล้วว่าได้แก่พ่อ แต่อยากทราบความหมายตามมูลรากของศัพท์อย่างละเอียดกว่านั้น จะมีความหมายเป็นอย่างไรบ้าง ?

ต มีความหมายมากอยู่ จะยกมาพอเป็นตัวอย่างดังนี้ คือ

๑. บิดา หมายความว่า "เป็นที่ตั้งแห่งความยินดีของสัตวโลกทั้งมวล" คือสัตวโลก ได้แก่ผู้ที่เกิดขึ้น

มาในโลกทุกตัวตนต้องมีพ่อด้วยกันทั้งนั้น เมื่อเห็นพ่อต่างก็พากันดีใจ พอใจ ชื่นใจ รู้สึกมีความอบอุ่นกายและใจเป็นอย่างดียิ่ง ถ้าได้อยู่กับพ่อดูเหมือนจะไม่มีความหวาดกลัวอะไรทั้งสิ้น คล้าย ๆ กับว่าพ่อสามารถจะป้องกันอันตรายให้ทุก ๆ อย่างและลูกต้องการอะไรจากพ่อก็ดูเหมือนจะได้ทุก ๆ อย่าง

๒. บิดา หมายความว่า "ผู้รักษาลูก" คือพ่อของลูกทุกคนต้องรักษาคุ้มครองป้องกันลูกของตนจากอุปสรรคอันตราย ภัยพิบัติทุกอย่าง ด้วยกำลังกาย กำลังความสามารถ กำลังสติปัญญาของท่านทุกวิถีทาง ทั้งนี้ ก็เพื่อให้ลูกได้มีความสุขสบายปลอดภัยทุกประการมีความเกษมสำราญอยู่ภายใต้บารมีของพ่อ

๓. บิดา หมายความว่า "ผู้รักลูก" คือพ่อทุกคนต้องมีความรักลูก เอ็นดูลูก สงสารลูก โดยตั้งอยู่ในพรหมวิหารธรรม มีเมตตา กรุณาเป็นต้น

ถ. คำว่า มารดาบิดา ตามความหมายของรูปศัพท์ก็พอจะเข้าใจได้ดีแล้ว แต่อยากทราบว่า ท่านมีอุปการะต่อบุตรธิดาอย่างไรบ้าง ยกหลักฐาน ?

ต. ท่านมีอุปการะคุณต่อบุตรธิดา มากมายเหลือเกิน จนไม่สามารถจะนับจะประมาณได้ แต่เมื่อจะกล่าวโดยย่อ ๆ และตามหลักอันมีปรากฏอยู่ในมงคลทีปนีและพระไตรปิฎกแล้ว ย่อมประมวลลงมาได้ดังนี้ คือ

๑. เมื่อปรารถนาบุตร อยากให้บุตรของตนเป็นคนดีย่อมพากันไหว้วอนคุณพระศรีรัตนตรัย และไหว้วอนเทวดาเพื่อให้บุตรที่จะมาเกิดเป็นคนดี ทั้งนี้ ก็เพราะมารดาบิดาตั้งจิตที่ดีไว้ต่อลูก หวังจะทะนุถนอมตั้งแต่จะมาถือปฏิสนธิในครรภ์ โดยมุ่งหวังจะได้ลูกที่ดี เป็นสง่าราศีสืบตระกูลต่อ ๆ ไป

๒. ย่อมพากันถามฤกษ์ยาม ฤดู ปี ที่ลูกเกิด ยอมเสียดอกไม้ธูปเทียน ข้าวของเงินทองไปเสาะแสวงหาโหราจารย์ให้ทำนายทายทัก บอกฤกษ์งามยามดี หวังให้เกิดศิริมิ่งมงคลแก่ลูกของตน นี้ก็เป็นเครื่องชี้บอกถึงความเป็นผู้มีเมตตาธรรมต่อลูกตั้งแต่ยังไม่เกิด

๓. ฝ่ายผู้เป็นมารดา เวลาลูกถือปฏิสนธิก็เกิดอาการแพ้ท้องต่าง ๆ นา ๆ เช่นอยากทานอาหารมีรสแปลก ๆ บ้าง อยากทำบุญบ้าง คลื่นไส้บ้าง

๔. เป็นหญิงมีหทัยดีต่อลูก ถึงจะแพ้ท้องหรือเป็นอย่างไรก็ตาม มารดาก็พยายามที่จะรักษาสุขภาพพลานามัยของตนอย่างเต็มที่ พยายามรับประทานอาหารที่เป็นประโยชน์ให้มาก ๆ เพื่อจะได้เป็นปัจจัยแก่ลูกในท้อง บางทีดึกดื่นเที่ยงคืนยังลุกขึ้นมารับประทานขนมบ้าง อาหารอย่างอื่นมีซุปเป็นต้นบ้าง ถึงจะไม่อยากลุกก็ฝืนใจลุก ไม่อยากรับประทานก็ฝืนใจรับประทาน ทั้งนี้ก็เพราะมีความมุ่งหวังตั้งใจให้อาหารนั้นไปเป็นประโยชน์ต่อลูก ดุจคนปลูกต้นไม้ขยันใส่ปุ๋ย เพื่อให้ต้นไม้เติบโตอ้วนอวบมีผลดกฉะนั้น

๕. บริหารครรภ์ รักษาครรภ์เป็นอย่างดี เช่นเวลาตั้งครรภ์แล้วมารดาจะต้องประคับประคองครรภ์ของตนมาก ไม่ยกของหนัก ไม่รับประทานอาหารเผ็ด ระมัดระวังไม่ให้หกล้มเป็นต้น รวมความว่า ระวังตัวอยู่ทุกขณะที่ยืน เดิน นั่ง นอน ทั้งนี้ก็เพื่อรักษาบุตรถนอมบุตรผู้อยู่ในครรภ์ ไม่ให้ได้รับความกระทบกระเทือน ไม่ให้แท้งนั่นเอง ข้อนี้ก็เป็นพระคุณของมารดาผู้บังเกิดเกล้าเช่นกัน

๖. เวลาจะคลอดก็ต้องลำบากด้วยกัน ทั้งมารดาและบิดา คือเวลาครรภ์แก่จะทำงานหนักไม่ได้ ต้องพึ่งสามีเป็นส่วนมาก ผู้ที่อยู่ชนบทยิ่งเห็นชัด เพราะผู้หญิงชาวบ้านต้องตักน้ำ ตำข้าว ทำอาหาร และทำงานบ้านแทบทุกอย่าง ครั้นมีครรภ์แก่ต้องตกเป็นภาระของสามี สามีจะต้องรับภาระธุระแทนแทบทุกอย่าง เริ่มตั้งแต่ตักน้ำ ตำข้าว เก็บผัก เก็บฟืน เลี้ยงวัวควาย หาอาหาร ทำอาหารเองเป็นต้น เพราะผู้อยู่ชนบทห่างไกลความเจริญต้องพึ่งตัวเอง ทำอะไรเองทั้งนั้น น้ำก็ต้องไปตักในบ่อไกล ๆ ฟืนก็ต้องไปหาในป่า อาหารก็ต้องไปแสวงหาไกล ๆ ทั้งนั้น ส่วนผู้อยู่ในแหล่งที่เจริญก็ค่อยยังชั่ว เพราะน้ำอยู่ใกล้ ฟืน ไฟ อาหาร แพทย์หยูกยาสารพัดมีอยู่ใกล้ ๆ แต่ถึงกระนั้นก็ต้องเตรียมเงินไว้ เพราะจะต้องใช้จ่ายเป็นแน่ ๆ นี้ก็เป็นพระคุณของมารดาบิดาอีกประการหนึ่ง

๗. เวลาคลอดจริง ๆ ก็ลำบาก ต้องเลือดตกยางออก บางรายต้องผ่า บางรายพิการ บางรายพอคลอดลูกแล้วเป็นบ้าไปก็มี ข้อนี้ข้าพเจ้าได้เห็นมากับตา

แท้ๆ บางรายเป็นบ้าแก้ผ้าแก้ซิ่นออกไม่รู้ตัวจะรักษาเท่าไรๆ ก็ไม่หายจนตายไปก็มี บางรายตายไปในขณะที่กำลังจะคลอดก็มี บางรายต้องวางยาสลบจึงคลอดได้ก็มี ในระหว่างนี้ทั้งบิดามารดาและญาติมิตรต่างก็ต้องเฝ้าดูปรนนิบัติอุปฐาก อย่างสุดความสามารถด้วยกัน แม้คลอดออกมาแล้วสุขภาพก็ยังไม่ดีในทันที บางรายแพทย์ห้ามไม่ให้อุ้มลูกตั้งเดือนก็มี เพราะจะเป็นอันตรายแก่แม่ กว่าสุขภาพจะปกติก็ใช้เวลานานอยู่ถึงกระนั้นท่านก็มิได้รังเกียจลูก กลับเพิ่มความรักความเอ็นดูขึ้นไปอีกเป็นทวีคูณ นี้ก็เป็นพระคุณของมารดาบิดาอีกประการหนึ่ง

๘. ปลอบโยนบุตรผู้ร้องไห้ด้วยน้ำนมด้วยเพลงขับ ด้วยเครื่องกกคืออวัยวะของตน ให้ลูกได้รับไออุ่นจากการสัมผัสกับอวัยวะของมารดา แล้วนอนหลับไปกับทรวงอกมารดาอย่างเป็นสุข ฝ่ายบิดาก็เช่นเดียวกันเวลามารดาไปธุระลูกร้องไห้ก็ต้องอุ้ม เอามากกไว้กับทรวงอกหรืออ้อมแขน แล้วปากก็พูดปลอบไป

ต่าง ๆ นานาเพื่อให้ลูกหยุดร้องไห้ บางครั้งก็ต้องพาเดินไป ๆ มา ๆ อยู่ภายในบ้านนั่นแหละ จะพยายามทำทุกวิถีทางเท่าที่ตนสามารถ ทั้งนี้ก็เพื่อให้ลูกหยุดร้องไห้ รอคอยจนกว่ามารดาของลูกจะกลับมา

๙. ไม่ให้ลมและแดดถูกลูก พยายามปกปักรักษาเป็นอย่างดี ถูกไอแดด ถูกละอองฝนก็ไม่ดี เพราะกลัวลูกจะเป็นหวัดคัดจมูก มดก็มิให้ไต่ ไรก็มิให้กัด ปรนนิบัติอย่างเต็มที่ มิได้แกล้งทำ เกิดมาจากดวงใจอันเต็มเปี่ยมไปด้วยความรัก ความสงสารแท้ ๆ ถ้าจ้างไปทำให้คนอื่นอย่างทำให้แก่ลูกนี้ คงจะได้รับค่าจ้างรางวัลสูงอยู่ แต่ท่านมิได้มุ่งหวังอะไรตอบแทนเลยแม้แต่น้อย ขออย่างเดียวแต่เพียงให้ลูกได้รับความสุขเท่านั้น ท่านก็สุขใจ ชื่นใจแล้ว

๑๐. ตบผ้าขี้ ตีผ้าเยี่ยว เคี้ยวข้าวป้อน นอนไฟ เด็ก ๆ ยังไม่เดียงสา อยากร้องไห้ก็ร้อง อยากขี้อยากเยี่ยวเมื่อไรเขาก็ทำตามอำเภอใจของเขาทั้งสิ้น เพราะยังไม่เดียงสา ดังนั้นภาระต่าง ๆ เช่นผ้าขี้ผ้าเยี่ยว ฟอกซักผัดเปลี่ยนเป็นหน้าที่ของมารดาทั้งสิ้น แม้อาหารก็ต้องระมัดระวัง นอกจากดูดน้ำนมจากหัวอกของแม่

แล้ว ยังจะต้องหาอาหารอย่างปราณีตอย่างอื่น ๆ อีกมาอุปถัมภ์บำรุงเพื่อให้อ้วนพี มีสุขภาพพลานามัยแข็งแรงดี สติปัญญาก็จะได้เฉลียวฉลาดดีไปตามกันด้วย โบราณท่านกล่าวสอนไว้ว่า

"พ่อแม่สู้ถนอมกล่อมเกลี้ยง บำรุงเลี้ยงฟูมฟักเป็นหนักหนา ถึงยามหิวก็หาอาหารมาให้ ถึงยามไข้ก็บำรุงปรุงจนหาย ทั้งเปรี้ยวหวานสารพัดจัดหามาไม่วาย จะเที่ยงสายบ่ายเย็นมิได้ว่า" ดังนี้ เป็นต้น

๑๑. คุ้มครองป้องกันทรัพย์สมบัติของตนไว้เพื่อลูก หมายความว่า ท่านมีนา สวน เงิน ทอง สมบัติพัสถานต่าง ๆ ท่านก็พยายามคุ้มครองป้องกัน ทำหลักฐาน ทำพินัยกรรมไว้เพื่อลูกทั้งนั้น โดยมุ่งหวังจะให้ลูกไม่อดอยากยากแค้น มุ่งหวังจะให้ลูกตั้งเนื้อตั้งตัวได้ จะได้ไม่น้อยหน้าต่ำตาคนอื่น ๆ เขา ลูกได้ดีมีสุข พ่อแม่ก็พลอยสบาย ลูกยากจนได้ทุกข์พ่อแม่จะทุกข์ด้วย จนถึงกับนอนไม่หลับ รับประทานไม่ได้ เพราะห่วงลูกก็มี

๑๒. นอกจากนี้องค์สมเด็จพระชินสีห์ยังได้ทรงแสดงไว้ในพระไตรปิฎก เล่มที่ ๒๐ หน้าที่ ๑๖๘ บรรทัดที่ ๔ เป็นต้นไปว่า

“พหุการา ภิกฺขเว มาตาปิตโร ปุตฺตานํ อาปาทกา โปสกา อิมสฺส โลกสฺส ทสฺเสตาโร” ดูกรภิกษุทั้งหลาย มารดาบิดาเป็นผู้ที่มีอุปการคุณต่อลูกมาก เป็นผู้บำรุงเลี้ยงดู รักษา และแสดงโลกนี้แก่ลูก ดังนี้แล้ว พระพุทธองค์ได้ทรงเทศน์เป็นบาทพระคาถาสอนปวงประชาต่อไปอีกว่า

พฺรหฺมาติ มาตาปิตโร ปุพฺพาจริยาติ วุจฺจเร

อาหุเนยฺยา จ ปุตฺตานํ ปชาย อนุกมฺปกา

มารดาบิดาเป็นผู้ที่เลี้ยงดูลูก อนุเคราะห์ลูก นัก-ปราชญ์มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ทรงเรียกมารดาบิดาว่า “พระพรหมของลูก บุพพเทวดาของลูก บุพพาจารย์ของลูก อาหุเนยยบุคคล คือเป็นพระของลูก” ดังนี้

ถ. ข้อที่ว่า มารดาบิดา เป็นพระพรหมของลูกนั้น หมายความว่าอย่างไร ขอฟังอธิบาย ?

ฅ. ข้อที่ว่า มารดาบิดา เป็นพระพรหมของลูกนั้น หมายความว่า ท่านประกอบไปด้วยธรรมเป็นเครื่องอยู่ของพระพรหมครบบริบูรณ์ทั้ง ๔ ข้อ คือ มีเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ต่อบุตร

๑. **เมตตา** ความรักใคร่บุตร เมื่อบุตรอยู่ในท้องมารดาบิดา ย่อมมีจิตประกอบด้วยความรักใคร่เกิดขึ้นในบุตรว่า เมื่อไหร่หนอเราจึงจะได้เห็นลูกน้อยของเราพร้อมทั้งคลอดออกมาโดยไม่มีโรคภัยไข้เจ็บเบียดเบียน นี้เรียกว่าท่านมีความเมตตาต่อลูก

๒. **กรุณา** ความสงสาร เมื่อใดบุตรนั้นยังอ่อนนอนหงายอยู่บนผ้าอ้อม ถูกสัตว์ต่าง ๆ เช่น เล็น ยุง บุ้ง ริ้น กัด หรือนอนไม่สบายร้องไห้อยู่ เมื่อนั้นมารดาบิดาย่อมเกิดความสงสารในบุตร เพราะได้ยินเสียงบุตรร้องไห้รีบกุลีกุจอไปจัดการปกปักรักษา ไม่เป็นอันหลับอันนอน ลูกตื่นก็ตื่นด้วย กล่อมให้หลับด้วยสัททสำเนียงเสียงอันไพเราะเพราะพริ้งจับจิตติดใจของลูกจริง ๆ บางครั้งก็ให้ลูกนอนอยู่ในระหว่างถันให้ลูกได้รับความอบอุ่นจากร่างกายของแม่จนหลับไป

อย่างแสนสุขแสนสบาย หญิงชายอื่นใดหนอจะเสมอ เหมือนดวงใจของแม่ ข้อนี้สมด้วยถ้อยคำที่นักประพันธ์ได้ผูกขึ้นไว้แทนดวงใจของแม่ว่า

อุ่นอะไร หรือจะอุ่น เท่าอกแม่
อุ่นแท้ ๆ แม่จ๋า หาไหนเหมือน
อกคนอื่น หมื่นแสน อาจแชเชือน
อกของแม่ มิเขยื้อน จากลูกเลย
แม่จ๋า

พระคุณนั้นสุดจะหาสิ่งใดเหมือน
น้ำใจแม่โชติช่วงเหมือนดวงเดือน
เตือนให้ลูกกตัญญูมิรู้วาย ฯ

รักอะไรหรือจะแท้เท่าแม่รัก
ผูกสมัครสายเลือดไม่เหือดหาย
รักอื่นยังประจักษ์ว่ารักคลาย
จืดจางง่ายไม่จีรังดังมารดา ฯ

จะเปรียบเทียบสิ่งใดย่อมไม่ได้
พระคุณแม่นั้นไซร้มากนักหนา

เมื่อแม่อยู่อุ่นใจลูกทุกเวลา
ได้เห็นหน้าแสนชื่นระรื่นใจ ฯ

๓. **มุทิตา** ความพลอยยินดีต่อบุตรน้อยของตน ในเวลาบุตรตั้งอยู่ในวัยงาม กำลังน่ารัก น่าเอ็นดู น่าดู น่าชม วิ่งเล่นไป ๆ มา ๆ อยู่ต่อหน้าแม่ พ่อแม่ย่อมมีใจอ่อนโยน เบิกบาน บันเทิงอยู่ เพราะได้มองดูบุตรน้อย ๆ นั้น ยามพ่อแม่ไปธุระกลับมาก็วิ่งมาต้อนรับสวมกอดแสดงความดีใจอย่างสุดซึ้ง ถึงยามกินก็ให้อยู่ให้กินกับมือของตน ยามร้องไห้ก็ปลอบโยนเอาใจ ยามหลับไหลแม่ก็จับเปลไกว ยามทุกข์แม่ก็พลอยทุกข์ด้วย ยามสุขแม่ก็พลอยสุขด้วย ผิดแม่ก็ให้อภัย ยามเจ็บแม่ก็เหมือนเจ็บด้วยช่วยรักษา เพราะมารดามีพระคุณต่อลูกมากอย่างนี้ปวงเมธีจึงประพันธ์ถ้อยคำไว้พร่ำสอนบุตรอีกต่อไปว่า

ยามกินแม่ให้กินกับมือแม่
ยามอ้อแอ้แม่รักจักถนอม
ยามไห้แม่ก็ใส่ใจประนอม
ขะมุกขะมอมแม่สระชำระกาย

ยามหลับแม่คอยจับเปลไกวกวัด
สารพัดเพลงการงานขยาย
กล่อมเจ้าให้เข้านิทราสบาย
ทุกข์หรือภัยแต่สักนิดคอยกีดกัน

เจ้าอยู่สุขแม่สุขพลอยตามเจ้า
ครั้นทุกข์เล่าแม่ทุกข์สุขหายหัน
ขวนขวายรนหาสุขทุกคืนวัน
แม้ชีวันแม่จะขาดมิขลาดเลย

พร้อมที่จะอภัยให้ทุกเมื่อ
รักไม่เบื่อเกลียดไม่ลงเพราะสงสาร
นึกเมื่อตอนอุ้มท้องต้องทรมาน
ให้ดื่มธารจากทรวงอกฟกช้ำมา

ความรักของผู้อื่นดาษดื่นนั้น
ย่อมมีวันจืดจางอย่างน้ำท่า
แต่ความรักของท่านผู้มารดา
สุดจะหาจืดหมดสิ้นรสร้าง

ชั่วก็รักดีก็รักหนักเป็นห่วง
รักดังดวงจิตจริงไม่ทิ้งขว้าง

มีเมตตาการุณหนุนเป็นทาง
มิใช้อย่างรักละเมอหลงเพ้อไป
ตั้งแต่น้อยอุปถัมภ์ค้ำชูลูก
ให้ความสุขถนอมนักเลี้ยงรักษา
ยามกินแม่คอยป้อนโภชนา
ยามนิทรากล่อมเห่ใส่เปลไกว
ยามเจ็บไข้ยากเย็นแม่เป็นทุกข์
ลูกมีสุขแม่จึงปลื้มลืมทุกข์ได้
รักลูกแสนแหนหวงเหมือนดวงใจ
ตีด่าก็เพื่อให้ลูกได้ดี ฯ

๔. **อุเบกขา** ความวางเฉย เมื่อบุตรนั้นแต่งงานแล้วสามารถเลี้ยงภรรยา เลี้ยงบุตร แยกครองเรือนตั้งเนื้อตั้งตัวได้ ไม่ยากจนค่นแค้น พ่อแม่ก็วางตนเป็นกลาง คือ เฉย ๆ โดยคิดว่า บัดนี้ลูกของเราสามารถเลี้ยงตัว เลี้ยงครอบครัวได้ตามลำพังของตนแล้ว นี้เรียกว่าท่านมีอุเบกขาต่อลูก ซึ่งเป็นคุณธรรมของท่านข้อสุดท้าย

อาศัยเหตุดังพรรณามานี้ พ่อแม่ทั้งสองนั้นสมเด็จพระจอมธรรม์จึงตรัสว่าเป็นพระพรหมของลูก

เพราะท่าน มีความประพฤติ เหมือนกันกับ พระพรหมบนพรหมโลกโน้น คือท่านดำรงตนอยู่ในพรหมวิหารธรรมทั้ง ๔ ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ในบุตรทั้งหลายครบบริบูรณ์ตามกาลอันสมควร เพราะฉะนั้น มารดาบิดาจึงเป็นผู้มีพระคุณต่อลูกมากเหลือที่จะนับจะประมาณได้ จะเอาท้องฟ้ามหาสมุทรมาเปรียบก็มิได้ ดังนั้น นักปราชญ์ทั้งหลายจึงประพันธ์ถ้อยคำเตือนใจลูกว่า

อันพระคุณมารดาหาใดเปรียบ
บมิได้เทียบเทียมเท่าล้นเกล้าอยู่
สุดที่จะคณนาด้วยตราชู
สุดหยั่งรู้หนักเบาว่าเท่าไร
มหาสมุทรสุดผึ้งยังหยั่งรู้
ความลึกดูกว้างยาวสืบสาวได้
อีกขุนเขาโขดเขินและเนินไพร
ความกว้างใหญ่วัดขนาดตามมาตรา
อันพิภพว่ากว้างเวิ้งว้างแสน
จบดินแดนเลขคำนวณสอบสวนหา

กำหนดได้ครบครันด้วยปัญญา
มิใช่ว่าสุดคำนวณประมวลวัด

อีกทั้งห้วงเวหานภากาศ
ยังสามารถหยั่งทำเขตจำกัด
อาทิตย์จันทร์ดาราสารพัตร
ทุกส่วนสัดสอบดูรู้ประมาณ

แต่พระคุณมารดาสุดหาช่อง
ที่จะป้องกำหนดจดกล่าวขาน
รู้แต่ว่ายิ่งใหญ่ใดมิปาน
สุดจะทานเทียบทำกำหนดนับ

ฉะนี้แน่แม่ของเราเผ้านับถือ
อย่าดึงดื้อฟั่งว่าอย่าสับปรับ
อย่าถือโทษโกรธขึ้งถึงสำทับ
กล่าวบังคับขู่เข็ญเช่นใคร ๆ

ถ. ข้อที่ว่า มารดาบิดา เป็นบุพพเทวดาของลูกนั้น หมายความว่าอย่างไร อธิบาย ?

ฅ. ข้อที่ว่า มารดาบิดา เป็นบุพพเทวดาของลูกนั้น หมายความว่า ท่านเป็นเทวดาองค์แรกก่อนกว่าเทวดาทั้งหลายของลูก อธิบายว่า เทวดานั้นเมื่อกล่าวโดยย่อ มี ๓ จำพวก คือ สมมติเทพ ๑ อุปปัตติเทพ ๑ วิสุทธิเทพ ๑

๑. **สมมติเทพ** เทวดาโดยสมมติ ได้แก่บุคคลผู้ดีมีตระกูลสูง ทรงความดี มีคุณธรรมสูง คือ ทาน ศีล บริจาค ความซื่อตรง ความอ่อนโยน ไม่โกรธ ไม่เบียดเบียน ขันติ ตบะ และไม่พิโรธ เพราะอาศัยคุณงามความดีของตนทั้งภพก่อนและภพนี้ ประชาชนจึงได้พากันสมมติให้เป็นผู้ประเสริฐ คือเป็นใหญ่กว่าพวกเขาทั้งหลาย ได้แก่พระราชา พระราชินี และพระราชโอรส พระราชธิดา เป็นตัวอย่าง

๒. **อุปัตติเทพ** เทวดาโดยกำเนิด ได้แก่ท่านผู้ประกอบด้วยคุณธรรมอันดีงาม เช่น บริจาคทานรักษาศีล เจริญเมตตาภาวนา สดับตรับฟังพระสัทธรรมเทศนา ประพฤติดีปฏิบัติชอบ มีหิริ ความละอายบาป

มีโอตัปปะ ความสดุ้งกลัวต่อบาป เมื่อแตกกายทำลายขันธ์ แล้วจึงได้ไปบังเกิดเป็นเทวดาในเทวโลกและพรหมโลก นี้เรียกว่าเทวดาโดยกำเนิด

๓. **วิสุทธิเทพ** เทวดาโดยความบริสุทธิ์ หมายเอาท่านผู้หมดจดจากกิเลสอาสวะทั้งปวง มีขันธสันดานอันบริสุทธิ์ผ่องแผ้ว เป็นผู้ประเสริฐสุดกว่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ได้แก่พระอรหันต์ขีณาสพ ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะท่านได้เจริญวิปัสสนากรรมฐาน อันเป็นหลักธรรมที่ล้ำเลิศในพระพุทธศาสนานั่นเอง นี้เรียกว่าวิสุทธิเทพ แปลว่าเทวดาผู้บริสุทธิ์ ได้แก่พระอรหันต์ ธรรมดาพระอรหันต์ย่อมไม่คำนึงถึงความผิดอันพวกชนพาลทำแล้ว หวังแต่ความดีความเจริญ และปฏิบัติเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแก่ชนเหล่านั้นโดยส่วนเดียว ย่อมทำเครื่องสักการะบูชาของชนเหล่านั้นให้มีผล มีอานิสงส์มาก เพราะท่านเป็นพระทักขิเณยยบุคคลฉันใด มารดาและบิดาก็ฉันนั้น ท่านย่อมไม่คำนึงถึงความผิดของลูกทั้งหลาย ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแก่ลูกของ

ตนโดยส่วนเดียว เป็นผู้สมควรแก่เครื่องสักการะบูชาของลูก ถ้าลูกผู้ใดนำเครื่องสักการะบูชาไปให้ท่าน ลูกผู้นั้นย่อมจะได้รับผลานิสงส์เป็นอันมาก

ลูกจะรู้จักเทวดาเหล่านี้ ก็เพราะมารดาบิดาเป็นผู้แนะนำพร่ำสอน ตลอดจนนำพาให้ได้ประพฤติปฏิบัติตามคุณธรรมนั้น ๆ เช่น ทาน ศีล ภาวนา เป็นต้น เพื่อให้ลูกได้ตั้งอยู่ในคุณธรรมที่สามารถทำตนให้เป็นเทวดาได้ เพราะฉะนั้น มารดาบิดา จึงชื่อว่า เป็นบุพพเทวดาของลูก เพราะเป็นผู้มีอุปการะแก่ลูกก่อนกว่าเทวดาเหล่าอื่นทั้งหมด

ถ. ข้อที่ว่า มารดาบิดาเป็นบุพพาจารย์ของลูก นั้นหมายความว่าอย่างไร อธิบาย?

ต. หมายความว่า ท่านเป็นอาจารย์ของลูกก่อนกว่าอาจารย์ใด ๆ ทั้งสิ้น อธิบายว่าท่านเป็นผู้แนะนำพร่ำสอนลูกตั้งแต่เกิด เช่น สอนให้นั่ง ให้ยืน ให้เดิน ให้นอน ให้เรียก พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ป้า อา ลุง เป็นต้น ภายหลังต่อมาอาจารย์อื่น ๆ ตามโรงเรียน ตามวัดเป็นต้น จึงให้ศึกษาศิลปวิชา

ต่าง ๆ ต่อมาภายหลัง เช่น พุทธิศึกษา หัตถศึกษา จริยศึกษา พลศึกษา ให้สรณคมน์และศีล ให้บรรพชาอุปสมบท ให้เรียนพระพุทธพจน์ ให้เจริญสมถวิปั๋สสนากรรมฐานเป็นตัวอย่าง อาจารย์เหล่านั้นทั้งหมดเรียกว่าปัจฉาจารย์ แปลว่าอาจารย์ที่หลัง ส่วนมารดาบิดาท่านเรียกว่าบุพ-พาจารย์ แปลว่าอาจารย์ก่อน เพราะฉะนั้นมารดาบิดาจึงได้ชื่อว่า เป็นบุพพาจารย์ของลูก

ถ. ในการศึกษาทั้ง ๔ อย่างนั้น คำว่า จริยศึกษา หมายความว่าอย่างไร มีเท่าไร อะไรบ้าง?

ต. หมายความว่า การศึกษาเกี่ยวกับความประพฤติดี ปฏิบัติชอบทางกาย วาจา ใจ ตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ท่านแสดงไว้ ๕ อย่างคือ:-

๑. กุลธมฺโม ความประพฤติธรรมอันเป็นสมบัติประจำตระกูล หรือเรียกอีกนัยหนึ่งว่ามรรยาทประจำตระกูลเช่น ไม่ดื่มน้ำเมา ไม่เล่นการพนัน ไม่สูบฝิ่นกินกัญชา ยึดมั่นอยู่ในกตัญญูกตเวทิตาธรรม นำวงศ์ตระกูลของตนไปสู่เกียรติคุณชื่อเสียง สร้างตัวอย่าง

อันดีงามไว้ให้อนุชนรุ่น หลังดู แล้วยึดถือ ปฏิบัติ ตามต่อๆไป ชาวจีนนิยมมาก มักจะสอนลูกสอนหลานให้ยึดมั่นอยู่ในคุณธรรมเหล่านี้เสมอ

๒. **เทสธมฺโม** ความประพฤติปฏิบัติธรรมอันเป็นสมบัติประจำท้องถิ่น หรือมรรยาทประจำท้องถิ่นประจำประเทศ เช่น อหิงสา ความไม่เบียดเบียนและกุรุธรรมเป็นต้น บางชนบท บางประเทศ ถือธรรมคือความไม่เบียดเบียนกันและกัน เป็นมรรยาทอันดีงามประจำประเทศเป็นสำคัญยิ่ง บางประเทศถือกุรุธรรม ๕ เป็นมรรยาทประจำครอบครัว ประจำประเทศ แม้ชีวิตก็ยอมเสียสละได้ เพราะเห็นแก่กุรุธรรมทั้ง ๕ อหิงสา โดยองค์ธรรมได้แก่ความรักใคร่กัน ความเอ็นดูกันซึ่งเป็นพระธรรมคำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระชินวรสัมมาสัมพุทธเจ้าของเรานั้นเอง ดังมีพระบาลีรับรองว่า

อหึสา ปรโม ธมฺโม

ความไม่เบียดเบียนกัน เป็นธรรมอันยอดเยี่ยมคือ เป็นยอดพระธรรม

ส่วนกุรุธรรมนั้นแปลว่าธรรมที่ตัดความชั่วอันจะรั่วออกมาทางกายกับวาจา ได้แก่มนุสสธรรม คือ ศีล ๕ นั่นเอง บางประเทศแต่สมัยโบราณมา ถือกันอย่างเคร่งครัดที่สุด ขนาดปั๊กหลักวัดนาไปถูกรูปูเข้าก็รู้สึกกินแหนงแคลงใจ เกรงว่าศีลของตนจะขาดหรือด่างพร้อยไป ดังนี้เป็นตัวอย่าง

๓. **ปาสณฺฑธมฺโม** ความประพฤติธรรมอันเป็นสมบัติประจำประเพณีที่นิยมนับถือปฏิบัติสืบ ๆ กันมา เช่น ความนิยมรับประทานเจ จำศีล ทำบุญวันเกิดทำบุญวันขึ้นปีใหม่ ทำบุญทอดกฐิน ทอดผ้าป่า ทำบุญตรุษสงกรานต์ ทำบุญขึ้นบ้านใหม่ เป็นต้น

๔. **สมณธมฺโม** ความประพฤติปฏิบัติธรรมอันเป็นสมบัติของคนดี ได้แก่การไหว้พระสวดมนต์เจริญสมถกรรมฐาน ปลูกฝังลูกหลานให้ยึดมั่นอยู่ในคุณธรรมชั้นสูงจูงจิตใจให้เข้าถึงสมาธิ อบรมบ่มนิสัยให้เป็นคนใจบุญสุนทรทาน ปลูกเมตตาปราณีต่อกันและสรรพสัตว์ ถ้าใครมีวาสนาบารมีก็ถือบวชตลอด

ชีวิตเลย ประเพณีนี้เคยมีมาก่อนพระพุทธเจ้าอุบัติขึ้นในโลกแล้ว เช่นอาจารย์ของพระพุทธองค์ คือ อาฬารดาบส และอุทกดาบสก็ได้ประพฤติปฏิบัติมาเป็นอย่างดีจนกระทั่งถึงทุกวันนี้ ประเพณีนี้ก็ยังมีผู้นิยมนับถือปฏิบัติกันอยู่แทบทุกประเทศ

๕. วิปสฺสนาธมฺโม ความประพฤติปฏิบัติธรรมอันสูงส่งละเอียดสุขุมคัมภีรภาพ เป็นประโยชน์แก่พุทธบริษัทอย่างยอดเยี่ยม เป็นมรดกชิ้นเอกเป็นอมตมรรคอันจะหาซื้อที่ไหนไม่ได้ในโลกนี้ มีอยู่ในพระพุทธศาสนาเท่านั้น องค์สมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงประทานไว้ ให้พุทธบริษัทได้ประพฤติปฏิบัติตาม เป็นจริยธรรมขั้นสูงสุด เป็นยอดของจริยธรรมบรรดามีในโลก เพราะกำจัดอนุสัยกิเลสได้เป็นสมุจเฉทประหาน มีพระนฤพานเป็นยอดปรารถนา

คำว่า จริยศึกษา หมายถึงการศึกษาให้เข้าใจดีในจริยธรรม ๕ ประการนี้ น้อมนำไปประพฤติปฏิบัติตาม จะเกิดประโยชน์โสตถิผลอันดีงามแก่ตน ครอบครัว ประเทศ ชาติ ศาสนา เป็นอย่างดียิ่ง

ถ. ข้อที่ว่า มารดาบิดาเป็นอาหุเนยยบุคคลของลูก คือ เป็นพระของลูกนั้น หมายความว่าอย่างไร ขอฟังอธิบาย ?

ต. หมายความว่า มารดา บิดา เป็นผู้ควรแก่การบูชา ควรแก่การกราบไหว้ ควรแก่การเคารพนับถืออย่างสูงของลูก เพราะฉะนั้นท่านจึงเป็นผู้สมควรรับไทยธรรม คือ ปัจจัย ๔ ได้แก่อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยาแก้ไข้ ของลูก เหมือนกันกับพระภิกษุสงฆ์ สมควรรับจตุปัจจัยไทยธรรมของชาวบ้านฉะนั้น ข้อนี้มีวัตถุนิทานเป็นเครื่องสาธกยกมาเป็นตัวอย่างดังต่อไปนี้ คือ

ในอดีตกาล มีทายกคนหนึ่งนอนเจ็บอยู่ที่บ้าน ลูกเอากล้วยมาบ่ม ครั้นสุกแล้วก็ใส่ถาดไปถวายพระที่วัด พระท่านบอกว่าให้นำกลับไปถวายพระอยู่ที่บ้านก่อน บุตรก็นำกล้วยกลับมาที่บ้านแต่ไม่พบพระสักองค์ จึงนำกลับไปถวายพระที่วัดอีก พระท่านก็บอกมาอีกโดยทำนองนี้ถึง ๓ ครั้ง ครั้งสุดท้ายจึงตัดสินใจเอากล้วยไปให้พ่อที่นอนป่วยอยู่นั้น แล้วนำกลับไปถวายพระ

ที่วัด พระจึงได้รับกล้วยนั้นไว้ ลูกจึงได้ทราบว่า พ่อนี้เป็นพระของลูกดุจพระองค์หนึ่ง เป็นเหตุให้ลูกได้เพิ่ม ความ เคารพ คารวะ ระลึก ถึงพระ คุณของมารดาบิดาเพิ่มขึ้นอีกเป็นร้อยเท่าพันทวี ตั้งอกตั้งใจปรนนิบัติอุปฐากมารดาบิดาของตน ดุจพระภิกษุสงฆ์ผู้ทรงศีลจนตลอดชีวิต ครั้นดับจิตแล้วก็ได้ไปบังเกิดในสวรรค์

นิทานเรื่องนี้สอนให้รู้ว่า มารดาบิดาเป็นพระของลูก ท่านเป็นผู้ควรแก่การเคารพบูชาสักการะของลูกดุจพระฉะนั้น เพราะเหตุนั้น มารดาบิดา องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงได้ตรัสว่า เป็นอาหุ-เนยยบุคคลของลูก

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ตรัสไว้ในพระไตรปิฎก เล่มที่ ๒๐ หน้าที่ ๑๖๘ ว่า

"**พฺรหฺมาติ ภิกฺขเว มาตาปิตูนเมตํ อธิวจนํ ปุพฺพ-เทวาติ ปุพฺพาจริยาติ อาหุเนยฺยาติ ภิกฺขเว มาตาปิตู-นเมตํ อธิวจนํ**" เป็นต้น ความว่า

ดูกรภิกษุทั้งหลาย คำว่า พรหม นั้นเป็นชื่อของมารดาบิดา คำว่าบุพพเทวดา คำว่า บุพพาจารย์และ

คำว่า อาหุเนยยบุคคล นั้นเป็นชื่อของมารดาบิดา เพราะเหตุไร ? เพราะท่านเป็นผู้มีอุปการะ มีบุญคุณต่อลูกมาก เป็นผู้บำรุงเลี้ยงลูก และแสดงโลกนี้แก่ลูกดังนี้

ถ. ข้อที่ว่า มารดาบิดา เป็นผู้อนุเคราะห์ลูกนั้น หมายความว่าอย่างไร ?

ต. หมายความว่า ท่านยอมฆ่าสัตว์ตัดชีวิตของสัตว์เหล่าอื่นมีปลา กบ เขียด เป็นต้นบ้าง สละทรัพย์สมบัติพัสดุอย่างใดอย่างหนึ่งของตน เพื่อเลี้ยงดูบุตร และเพื่อประคับประคองป้องกันรักษาบุตรของตนไว้ ให้มีอายุยืนยาวนาน ให้มีสรีระร่างกายแข็งแรง ให้มีกำลังกายกำลังใจอันเข้มแข็ง เหตุนั้นท่านจึงได้ชื่อว่า เป็นผู้อนุเคราะห์ลูก

ถ. พระคุณของมารดาบิดานั้น มีมากมายเหลือที่จะนับจะประมาณได้ แต่เมื่อจะกล่าวโดยย่อ ๆ พอเหมาะแก่ผู้มีสติปัญญาน้อยจะได้จำไว้แล้วน้อมนำไปปฏิบัติตามจะมีไหม ถ้ามี ๆ เท่าไร อะไรบ้าง ?

ต. เมื่อจะกล่าวโดยย่อ ๆ ก็มีอยู่ คือ พระพุทธองค์ได้

ทรงแสดงไว้ในสิงคาโลวาทสูตร พระไตรปิฎก เล่มที่ ๑๑ หน้าที่ ๒๐๓ มีอยู่ ๕ ประการ ดังนี้:-

๑. **ปาปา นิวาเรนฺติ** ห้ามบุตรจากความชั่ว

๒. **กลฺยาเณ นิเวเสนฺติ** ให้บุตรตั้งอยู่ในความดี

๓. **สิปฺปํ สิกฺขาเปนฺติ** ให้บุตรศึกษาศิลปวิทยา

๔. **ปฏิรูเปน ทาเรน สํโยเชนฺติ** หาภรรยาที่สมควรให้

๕. **สมเย ทายชฺชํ นิยฺยาเทนฺติ** มอบทรัพย์ให้ในสมัย

ถ. แต่ละข้อมีอธิบายเป็นประการใดบ้าง ขอฟัง ?

ต. ได้, โปรดตั้งใจฟัง มีอธิบายดังนี้ คือ

ข้อที่ ๑ ห้ามบุตรจากความชั่ว อธิบายว่า มารดาบิดานั้นต้องคอยเอาใจใส่ดูแลบุตรอยู่เสมอ เมื่อรู้เห็นว่าบุตรจะทำความชั่วต้องรีบห้ามปรามโดยเร็ว อย่าปล่อยให้ทำลง ถ้าบุตรทำเสียก่อนเมื่อรู้แล้วต้องแนะนำพร่ำสอน หรือลงโทษตามสมควรแก่ความผิด พอจะว่ากล่าวสั่งสอนโดยดีก็ว่ากล่าวสั่งสอน พอจะดุด่าเฆี่ยนตีก็ดุด่าเฆี่ยนตี ถ้าไม่ทำอย่างนี้ เรียกว่า

ไม่รักบุตร ธรรมดาการรักบุตร จะต้องชมเวลาบุตรทำความดี ตำหนิเวลาบุตรทำความชั่ว ความชั่วในที่นี้ได้แก่ทุจริต ๑๐ ประการ มีการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ เป็นต้น

วิธีที่จะห้ามนั้น ต้องห้าม ต้องฝึกไปตั้งแต่เด็ก ๆ โบราณท่านสอนไว้ว่า วิธีอบรมลูกนั้นมีอยู่ ๓ ประการ คือ แม่น้ำ ต้นยอ กอไผ่ อธิบายว่า แม่น้ำนั้น หมายความว่า ถ้าลูกทำผิดครั้งแรกให้เตือนดี ๆ ชี้เหตุผลชี้บาปบุญคุณโทษให้เข้าใจก่อน ถ้าทำผิดอีกครั้งที่ ๒-๓ ก็เช่นเดียวกัน พอครั้งที่ ๔ ลองยอดู ชมดูในทางดีพอครั้งต่อไปใช้แม่น้ำและต้นยอไม่ไหวแล้วต้องใช้กอไผ่ คือเอาไม้เรียวหวดลงไป เฆี่ยนลงไป อย่าให้บุตรมีนิสัยชั่วติดตัวไป สมตามนัยแห่งภาษิตว่า

"รักบุตรสุดเสน่ห์เอื้อ เอาใจ
ปางผิดบ่แสดงภัย โทษให้
เยี่ยงนี้ก็นับใน ฐานเกลียด บุตรแฮ
ผิวรักควรคร้าม ผิดต้องตีสอน" ดังนี้

ข้อที่ ๒ ให้บุตรตั้งอยู่ในความดี อธิบายว่า ความดีนั้นมีอยู่ ๓ ขั้น คือ ดีขั้นต้น ๑ ดีขั้นกลาง ๑ ดีขั้นสูงสุด ๑

๑. **ความดีขั้นต้น** ได้แก่ความดีในโลกนี้ เช่น ความเป็นคนมีน้ำใจเอื้ออารีต่อเพื่อน เคารพเกรงกลัวต่อมารดาบิดา เป็นคนว่านอนสอนง่าย ไม่ดื้อดึง เป็นคนขยัน เป็นคนรู้จักเก็บรักษาทรัพย์สมบัติ เป็นคนรู้จักคบเพื่อน คือเลือกคบแต่คนดี และรู้จักเลี้ยงชีวิตแต่พอดี พอเหมาะพอควรกับทรัพย์สมบัติของตน คือรู้จักประหยัดมัธยัสถ์

๒. **ความดีขั้นกลาง** ได้แก่ความเป็นคนมีศรัทธาเชื่อบาป บุญ คุณ โทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ เป็นคนมีศีล คือรักษากายวาจาให้เรียบร้อย เฉพาะอย่างยิ่ง ศีล ๕ ต้องมั่นอยู่เป็นนิตย์เป็นคนรู้จักบริจาคทำบุญทำทาน หัดนิสัยสันดานให้เป็นคนดีในทางศาสนาเป็นนักเสียสละแต่เล็กแต่น้อยและเป็นคนมีปัญญาในทางคดีโลก ทางคดีธรรมพอสมควร ตลอดจนรู้จักไหว้พระสวดมนต์ ฟังธรรม นั่งเจริญสมถกรรมฐาน

๓. **ความดีขั้นสูงสุด** ได้แก่ความเป็นผู้ไม่ประมาทฉลาดในการไหว้พระ สวดมนต์ เจริญวิปัสสนากรรมฐาน

มารดาบิดาต้องฝึกฝนอบรมบุตรของตน ให้ตั้งอยู่ในความดีทั้ง ๓ ขั้นนี้ บุตรจึงจะเป็นบุตรหัวแก้วหัวแหวนดังความมุ่งมาตรปรารถนาของมารดาบิดาได้

ข้อ ๓ ให้บุตรศึกษาศิลปวิทยา ได้แก่ให้บุตรได้เล่าเรียน วิชาความรู้ ทางโลก ตามสมควร แก่กาลสมัย และให้ได้ศึกษาเล่าเรียน ความรู้ ในทางธรรม อีกด้วย เพราะถ้ามีแต่โลกขาดธรรม จะเป็นเหมือนคนหัวโตขาลีบ ยืนไม่อยู่คือปกครองตัวไม่ได้ เพราะไม่มีหลักยึด ไม่มีที่พึ่ง ดังนั้นในขณะที่กำลังศึกษาศิลปวิชาในทางโลกอยู่ มารดาบิดาต้องฉลาดหาโอกาสให้ลูกได้บวชเป็นสามเณรในระหว่างโรงเรียนปิดเทอม จะได้รู้ขนบธรรมเนียมมรรยาทอันดีงามของพระภิกษุสามเณร ตลอดจนให้เด็กได้มีโอกาสเจริญวิปัสสนากรรมฐาน ถ้ามารดาบิดาเข้าใจอบรมลูก นำลูกให้ถูกทางอย่างนี้ เราจะได้พลเมืองดีอย่างน่าภาคภูมิใจมาก

ทีเดียว เพราะศีลธรรม วัฒนธรรม เข้าไปจับมั่นอยู่ในนิสัยสันดานตั้งแต่เล็กแต่น้อย จนกระทั่งถึงเป็นผู้ใหญ่ เป็นพ่อคนแม่คน เมื่อพ่อพิมพ์แม่พิมพ์ดีหน่อดี พืชดี อย่างนี้ ลูก หลาน เหลน โหลน หลอนก็จะได้สืบพันธุ์อันดีนี้เป็นแน่นอน

ข้อที่ ๔ หาภรรยาที่สมควรให้ อธิบายว่า ถ้าเป็นลูกผู้ชาย มารดาบิดาต้องคอยสอดส่องหาสตรีที่ดีด้วยตระกูลความรู้ ความประพฤติ รูปร่าง ลักษณะ สมควรที่จะเป็นแม่เรือนที่ดีได้สมกับตำราของโบราณว่า "รูปสวย รวยทรัพย์ นับวิชา มรรยาท ชาติผู้ดี มีศีลธรรม" ดังนี้ ต้องให้เป็นผู้หญิงแท้ รู้จักเรือน ๓ น้ำ ๔ ไม่ใช่เป็นแม่ผู้ยัง แม่กระชังก้นรั่ว แม่ตูดตะกั่ว แม่ขนครัวลงล่าง แม่ย่างม้าเหาะ แม่ซุกหัวต่างขอน แม่นอนลาดฟาด หรือเป็นแม่ลิง แม่เลง อย่างโบราณท่านว่าไว้

ถ้าเป็นลูกผู้หญิงก็เหมือนกันแปลกแต่มารดาบิดาไม่ต้องแสวงหา เพียงแต่เลือกดูผู้ที่จะมาติดต่อกับธิดาของตนเมื่อเห็นสมควรว่าเป็นพ่อผู้ชายแท้ ไม่ใช่พ่อ

ผู้แช พ่อผู้เชือน พ่อผู้แช่ หรือพ่อผู้ชุ่ย ก็ยกให้ เมื่อไม่เห็นสมควรก็บอกปฏิเสธไป ดังนี้เป็นต้น

แต่สมัยใหม่นี้ โดยมากบุตรธิดาเป็นผู้เลือกเอาเอง แต่จะอย่างไรก็ตาม จำเป็นอยู่เองที่จะพึ่งมารดาบิดาตามลัทธิประเพณีของไทยอยู่นั่นเอง

ข้อที่ ๕ มอบทรัพย์ให้ในสมัย อธิบายว่า สมัยนั้นมี ๔ อย่างคือ ปฐมสมัย ๑ มัชฌิมสมัย ๑ ปัจฉิมสมัย ๑ สมัยพิเศษ ๑

๑. **ปฐมสมัย** ได้แก่สมัยเป็นเด็ก มารดาบิดาต้องให้อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ค่าเล่าเรียน ยาแก้ไข้เป็นต้น จนกว่าลูกจะเรียนจบ มีการงานเป็นหลักฐาน

๒. **มัชฌิมสมัย** ได้แก่สมัยตั้งตัว คือ ตอนแต่งงานเพื่อเป็นผัวเป็นเมีย เป็นพ่อบ้านแม่เรือน สร้างฐานะของตัวต่อไป

๓. **ปัจฉิมสมัย** ได้แก่สมัยตอนปลาย ตอนหลัง ๆ ตอนนี้ควรให้อริยทรัพย์ให้มาก แนะนำให้รู้จักเข้าวัดฟังธรรม ปฏิบัติธรรม เจริญกรรมฐานเป็นพิเศษ

๔. **สมัยพิเศษ** ได้แก่เวลาตัดจุก วันเกิด เจ็บหนักเป็นต้น เพื่อให้บุตรได้ทำบุญ

สรุปความว่า มารดาบิดาเป็นผู้มีบุญคุณต่อลูกมาก เมื่อย่อลงมาให้จำง่าย ๆ มีอยู่ ๕ อย่าง คือ ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว ให้ตั้งอยู่ในความดี ให้ศึกษาศิลปวิทยา หาสามีภรรยา ที่สมควรให้ มอบทรัพย์ให้ในสมัย

ถ. โบราณได้เปรียบ พระคุณของมารดาบิดา ไว้อย่างไรบ้าง ?

ต. ได้เปรียบไว้ดังนี้ คือ จะเอาท้องฟ้ามาเป็นกระดาษสำหรับจดบันทึกพระคุณของมารดาบิดา เอาแผ่นดินมาเป็นหมึก เอาน้ำในมหาสมุทรมาเป็นน้ำละลายหมึก และเอาภูเขาสิเนรุราชมาเป็นปากกาเขียนก็ไม่สามารถจะจดบันทึกพระคุณของมารดาบิดาให้หมดได้

แม้ในมาตาปิตุคุณสูตร พระพุทธองค์ก็ได้ทรงแสดงไว้ว่า "ลูกจะให้แม่นั่งบนบ่าขวา ให้พ่อนั่งบนบ่าซ้ายถ่ายอุจจาระปัสสาวะรดลงไปบนบ่าลูก ลูกเป็นผู้เช็ดให้ หาอาหารมาป้อนให้ จนกระทั่งท่านตาย หรือจนกระทั่งลูกตายไป ลูกก็ไม่สามารถจะตอบบุญแทนคุณค่าข้าวป้อนน้ำนมของท่านได้

ถ. เมื่อมารดาบิดาเป็นผู้มีพระคุณต่อลูกมากถึงขนาดนี้ ลูกจะมีวิธีตอบแทนบุญคุณท่านได้โดยวิธีใดบ้าง?

ต. การตอบแทนพระคุณของท่านนั้น ลูกพึงปฏิบัติเป็น ๒ ประการ คือ ตอบแทนภายนอก ๑ ตอบแทนภายใน ๑

ก. ตอบแทนภายนอก แบ่งออกเป็น ๕ อย่างคือ

๑. นอบน้อมด้วยกายแสดงความเคารพด้วยวาจา

๒. สักการะด้วยข้าวต้ม ข้าวสวย เครื่องดื่ม เสื้อผ้า ที่อยู่ที่อาศัย เครื่องอบ เช่น น้ำอบ น้ำหอม น้ำร้อน น้ำเย็น ล้างเท้า นวด ทาน้ำมันเป็นต้น

๓. ปรนนิบัติอุปฐากด้วยหยูกยา ในยามไม่สบาย

๔. ท่านได้เลี้ยงเรามาแล้วเลี้ยงท่านตอบ

๕. ทำกิจการงานของท่าน

ข. ตอบแทนภายใน แบ่งออกเป็น ๘ อย่าง คือ-

๑. ดำรงวงศ์ตระกูล

๒. ประพฤติตนให้สมควร ที่จะรับทรัพย์มรดก ได้แก่เว้นจากกรรมกิเลส ๔ และเว้นจากอบายมุข ๖

๓. รักษาน้ำใจท่านให้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้

๔. ชักนำท่านให้ได้ตั้งอยู่ในศรัทธา

๕. ชักนำท่านให้ได้ตั้งอยู่ในศีล

๖. ชักนำท่านให้ได้ฟังธรรม

๗. ชักนำท่านให้ได้เจริญสมถะ และวิปัสสนากรรมฐาน

๘. เมื่อท่านล่วงลับไปแล้วทำบุญอุทิศให้ท่าน

ถ. ในการตอบแทนทั้ง ๘ ข้อนี้ ข้อไหนสำคัญมาก เพราะเหตุไร ?

ต. สำคัญมากทุกข้อ แต่ที่สำคัญที่สุด ได้แก่ข้อที่ ๗ เพราะข้อนี้ลูกทำการตอบแทนได้ยากมาก ถ้าลูกคนใดทำได้ลูกคนนั้นนับว่า ได้ตอบแทนบุญคุณของมารดาบิดาชั้นดีเลิศแท้ พระพุทธองค์ทรงพระประสงค์เอาข้อนี้เป็นสำคัญ เพราะป้องกันภัยในอบายภูมิให้แก่ท่านได้

ถ. การตอบแทนบุญคุณของมารดาบิดา ตามที่พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงไว้ในพระไตรปิฎกนั้น มีใจความเป็นอย่างไรบ้าง ?

ฅ. ในทุกนิบาตอังคุตรนิกาย มาตาปิตุคุณสูตร พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ ใจความว่า

ดูกรภิกษุทั้งหลาย เราไม่กล่าวว่าเป็นการกระทำตอบแทนได้ง่ายแก่ท่านทั้งสอง คือ มารดาบิดา บุตรพึงประคับประคองมารดาด้วยบ่าข้างขวา พึงประคับประคองบิดาด้วยบ่าข้างซ้าย ลูกมีอายุเป็นอยู่ตั้ง ๑๐๐ ปี และพึงทำการปรนนิบัติอุปฐากด้วยการอบกลิ่นหอม การนวด การให้อาบ การดัด มารดาบิดาพึงถ่ายอุจจาระปัสสาวะรดบนบ่าทั้งสองนั้น ดูกรภิกษุทั้งหลาย ลูกจะปรนนิบัติถึงเพียงนั้น ก็ยังไม่เป็นอันลูกทำการตอบแทนแล้วแก่มารดาบิดานั้นเลย ดูกรภิกษุทั้งหลาย ถึงแม้ว่าบุตรจะสถาปนามารดาบิดาไว้ในราชสมบัติ ให้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิเสวยราชสมบัติมีรัตนะ ๗ ประการตั้งมากมาย ถึงอย่างนั้นก็ไม่เป็นอันบุตร กระทำการตอบแทนแล้ว แก่ ท่าน ทั้งสองนั้น ข้อนั้นเป็นเพราะเหตุไร ? เป็นเพราะท่านมีอุปการะต่อบุตรมาก ได้บำรุงเลี้ยงดูแสดงโลกนี้ให้แก่บุตรทั้งหลาย

การตอบแทนที่ประเสริฐที่สุด

ดูกรภิกษุทั้งหลาย บุตรใดยังมารดาบิดาผู้ไม่มีศรัทธาให้ตั้งอยู่ในศรัทธา ผู้ไม่มีศีลให้ตั้งอยู่ในศีล ผู้ตระหนี่ให้ตั้งอยู่ในการบริจาคทาน ผู้ไม่มีปัญญาให้ตั้งอยู่ในปัญญา ข้อนี้หมายเอาภาวนามยปัญญา คือการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน จนได้บรรลุมรรคผลนิพพาน ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ ชื่อว่าบุตรได้กระทำการตอบแทนบุญคุณของมารดาบิดาอย่างสูงที่สุด ดังนี้

แม้การปรนนิบัติด้วยเครื่องสักการบูชา การกราบไหว้เคารพ ยำเกรง อ่อนน้อมสัมมาคารวะเป็นอันดี ก็ชื่อว่าเป็นการปรนนิบัติบำรุงมารดาบิดาเหมือนกัน สมด้วยพระธรรมเทศนาที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในสพรหมกสูตรว่า

ตสฺมา หิ เน นมสฺเสยฺย สกฺกเรยฺย จ ปณฺฑิโต
อนฺเนน อโถ ปาเนน วตฺเถน สยเนน จ
อุจฺฉาทเนน นหาปเนน ปาทานํ โธวเนน จ

เพราะเหตุดังที่กล่าวมานั้น ลูกที่ฉลาดพึงนมัสการและสักการะบูชามารดาบิดานั้นด้วยข้าว น้ำ ผ้า ที่นอน การอบกลิ่น คือทำให้มีกลิ่นหอม ไล้ทาด้วยของหอม การให้อาบน้ำและการล้างเท้า

อธิบาย

ลูกพึงไปสู่ที่บำรุงทุกเช้าเย็น นอบน้อมกราบไหว้ โดยทำในใจว่า "สองท่านนี้เป็นบุญเขตอันยอดเยี่ยมของเรา" พึงต้อนรับด้วยเครื่องสักการบูชาจัดข้าวยาคู ภัตร ของเคี้ยว ของดื่ม ๘ อย่าง หรือ ๑๖ อย่าง จัดผ้านุ่ง ผ้าห่ม เตียง ตั่ง และไล้ทาด้วยของหอม ถึงหน้าหนาวต้มน้ำอุ่นให้อาบ ถึงหน้าร้อนจัดหาน้ำเย็นให้อาบ ล้างเท้าด้วยน้ำร้อนน้ำอุ่น ทาด้วยน้ำมัน บีบนวดตามอวัยวะร่างกาย ฝ่ามือ เท้า เป็นต้น เพื่อบรรเทาความเมื่อยขบให้ท่านได้พักผ่อนนอนสบาย

ถ้าเป็นพระพึงบำรุงมารดาบิดาด้วยเครื่อง สักการะอย่างเดียว เพราะโทษในการบำรุงนี้ไม่มีเลย ในอรรถกถาท่านกล่าวไว้ว่า ถ้าภิกษุนำโยมแม่ไปวัด

ปรนนิบัติได้ทุกอย่าง แต่อย่าถูกต้อง พึงให้ของเคี้ยวของบริโภคทุกสิ่งทุกอย่างด้วยมือของตนเอง ส่วนโยมพ่อนั้น ภิกษุพึงทำกิจทั้งหลายมีการให้อาบน้ำการนวด เป็นต้น ดุจสามเณรปรนนิบัติพระฉะนั้น

มารดาบิดาเป็นพระเจ้าแผ่นดิน เป็นพระราชินีดำรงอยู่ในราชสมบัติ ภิกษุก็ต้องทำการตอบแทนเช่นกัน ภิกษุจะเอาปัจจัย ๔ ให้แก่มารดาบิดาของตนก็ไม่เป็นการทำศรัทธาไทยให้ตกไป ข้อนี้สมด้วยบาลีในจัมมขันธกะว่า ก็สมัยนั้น ภิกษุรูปหนึ่งมีจีวรเป็นจำนวนมาก เธอประสงค์จะให้จีวรนั้นแก่มารดาบิดา จึงบอกความประสงค์แก่ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุทั้งหลายทราบความนั้นแล้ว จึงได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ทรงอนุญาติว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุให้สิ่งของๆ ตนแก่มารดาบิดา เราจะพึงว่าอะไร เราอนุญาตให้ภิกษุให้สิ่งของ ๆ ตนแก่มารดาบิดา" ดังนี้

สรุปใจความว่า การตอบแทนบุญคุณของมารดาบิดานั้น โดยย่อมีอยู่ ๖ อย่าง คือ

๑. ท่านได้เลี้ยงมาแล้วเลี้ยงท่านตอบ

๒. ทำกิจการงานของท่าน

๓. ดำรงวงศ์สกุล

๔. ประพฤติตนให้เป็นคนควรรับทรัพย์มรดก

๕. แนะนำให้ท่าน ได้ทำบุญทำทาน สมาทานศีล ฟังธรรม เจริญสมถกรรมฐาน และเจริญวิปัสสนากรรมฐานจนได้ดวงตาเห็นธรรม นำตนให้พ้นทุกข์ ประสบสุขอันไพบูลย์ และ

๖. เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน เมื่อจะกล่าวโดยย่อที่สุด มีเพียง ๒ อย่างเท่านั้น คือ ตอบแทนพระคุณท่านด้วยอามิส ๑ ด้วยธรรม ๑

ถ ลูกมีกี่ประเภทได้แก่ลูกเช่นไรบ้าง และลูกเช่นไรที่พ่อแม่ต้องการมากที่สุด ?

ต. มีอยู่ ๔ ประเภทก็มี มี ๓ ประเภทก็มี ลูก๔ประเภทนั้น คือ ลูก ลอก เลิก ลาก

๑. ลูกได้แก่ลูกที่ประพฤติตนเป็นคนดี เชื่อถ้อยฟังคำของมารดาบิดา เป็นผู้ว่านอนสอนง่าย เลี้ยง

มารดาบิดา ประพฤติตนเป็นคนดี มีศีลธรรมดี สร้างตัวได้ดี ช่วยทำกิจการงานของมารดาบิดา ปกครองมรดกของมารดาบิดาได้ดี รักษาวงศ์สกุลได้ดี ชักนำมารดาบิดาให้ได้ทำทาน รักษาศีล ฟังธรรม เจริญสมถะ และวิปัสสนา อย่างนี้เรียกว่า "ลูก" คือลูกแท้ ลูกหัวแก้วหัวแหวนของมารดาบิดาจริง ๆ

๒. **ลอก** ได้แก่ลูกที่ว่ายากสอนยาก มีแต่เที่ยว มีแต่เล่น การงานไม่เอาถ่าน การศึกษาไม่ได้เรื่อง ความประพฤติก็ไม่ดี มีหนี้สินติดตัวเป็นก่ายกอง มีเงินทองเท่าไรก็ไม่เหลือ รับไปเท่าไรไม่มีหวังจะกลับมา มีแต่จะผลาญให้ฉิบหายล่มจมไปถ่ายเดียว ไม่รู้จักสร้างตัวมัวเมาประมาท มั่วสุมอยู่กับอบายมุขทั้ง ๖ คือ ดื่มน้ำเมาเที่ยวกลางคืน เที่ยวดูการเล่น เล่นการพนัน คบคนชั่วเป็นมิตร เกียจคร้านทำการงาน ลูกอย่างนี้เรียกว่า "ลอก" คือลอกทรัพย์สมบัติมารดาบิดา มีนาสวน ช้าง ม้า วัว ควาย ก็นำไปจำนองจำนำหมด เพิ่มแต่ความเสื่อม เพิ่มแต่ความเดือดร้อนให้แก่ตัวเอง และมารดาบิดาญาติมิตร

๓. เลิก ได้แก่ลูกที่ไม่เอาถ่าน การงานจับจดไม่เป็นหลักฐาน เที่ยวมาขอแต่เงินทองมารดาบิดา เลี้ยงตัวไม่คุ้ม เลี้ยงครอบครัวไม่คุ้ม พริกก็ขอ เกลือก็ขอ อะไร ๆ ก็ขอแต่กับมารดาบิดา เมื่อมารดาบิดาไม่มีให้ก็โกรธ แนะนำพร่ำสอนก็โกรธ บางคนหอบข้าวของหนีไปอยู่กับคนอื่น บางคนถึงกับหนีไปกินยาตาย หนีไปผูกคอตาย บางคนวิ่งตามผู้ชายไปก็มี ไปแย่งเอาลูกเอาผัวเขาก็มี ไม่กล้ามาเหยียบบ้านมารดาบิดา ลูกชนิดนี้แหละท่านเรียกว่า เลิก

๔. ลาก ได้แก่ลูกที่ประพฤติตนเป็นคนไม่ดี เช่นเป็นโจรผู้ร้าย เที่ยวลัก เที่ยวปล้น เที่ยวซุกซนต่าง ๆ นานา ถูกเจ้าหน้าที่จับได้ต้องขึ้นศาล มารดาบิดาวงศาคณาญาติพลอยเน่าพลอยเหม็นไปด้วย เสียวงศ์สกุล

อีกประการหนึ่ง ได้แก่ลูกที่แย่งมรดกของมารดาบิดา แย่งสวนแย่งนา แย่งทรัพย์สมบัติของมารดาบิดาของพี่ ๆ น้อง ๆ ฟ้องร้องกันถึงโรงถึงศาล ลูกชนิดนี้ท่านเรียกว่า ลาก คือ ลากมารดาบิดา ลากพี่น้องญาติมิตรขึ้นโรงพักขึ้นศาล เป็นลูกไม่ดีแท้

ถ. ในลูก ๔ ประเภทนี้ ลูกประเภทไหนเป็นลูกดีแท้ ควรแก่การยกย่องสรรเสริญของนักปราชญ์เพราะเหตุไร ?

ต. ลูกประเภทที่ ๑ เพราะเป็นลูกกตัญญูกตเวที รู้จักพระคุณของมารดาบิดา และรู้จักทำการตอบแทน เป็นลูกหัวแก้วหัวแหวนของมารดาบิดา เพียบพร้อมไปด้วยองคคุณของลูกจริง ๆ ลูกประเภทนี้หาได้ยากมาก มารดาบิดาต้องการเป็นนัมเบอร์หนึ่ง ถ้าใครมีลูกอย่างนี้ดียิ่งกว่าถูกลอตเตอรี่รางวัลที่ ๑ ทีเดียว

ส่วน ลอก เลิก ลาก นั้นมารดาบิดาไม่ปรารถนาเลย ทุกภพทุกชาติ เป็นลูกอัปรีย์จัญไร ไร้วาสนาพาให้มารดาบิดาล่มจมเดือดร้อน ดังนั้น ท่านจึงไม่ต้องการ

ถ. ลูก ๔ ประเภทเท่าที่แสดงมานี้ ก็พอเข้าใจดีแล้ว แต่อยากทราบลูก ๓ ประเภทต่อไป ?

ต. ลูก ๓ ประเภทนั้น คือ:-

๑. อภิชาตลูก ลูกยิ่งกว่ามารดาบิดา

๒. อนุชาตลูก ลูกเสมอมารดาบิดา

๓. อวชาตลูก ลูกต่ำกว่ามารดาบิดา

องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในพระไตรปิฎกว่า

"ตโยเม ภิกฺขเว ปุตฺตา สนฺโต สํวิชฺชมานา โลกสฺมึ อภิชาโต อนุชาโต อวชาโต" เป็นต้น ความว่าภิกษุทั้งหลาย บุตรในโลกนี้มีปรากฏอยู่ ๓ จำพวก คือ อภิชาตลูก อนุชาตลูก อวชาตลูก

๑. ดูกรภิกษุทั้งหลาย อภิชาตลูกเป็นอย่างไรเล่า ภิกษุทั้งหลาย มารดาบิดาของบุตรใดในโลกนี้ ไม่ถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นที่พึ่งที่ระลึก ไม่งดเว้นจากปาณาติบาต อทินนาทานกาเมสุมิจฉาจาร มุสาวาท และไม่งดเว้นจากการดื่มน้ำเมา คือสุราเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาทเป็นผู้ทุศีล มีธรรมอันลามก ส่วนลูกของเขาเป็นผู้ถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งที่ระลึก ตั้งมั่นอยู่ในศีล ๕ เป็นผู้มีธรรมอันดีงาม ดูกรภิกษุทั้งหลาย นี้แหละเรียกว่า "อภิชาตลูก"

๒. ดูกรภิกษุทั้งหลาย อนุชาตลูกเป็นไฉนเล่า ?

ดูกรภิกษุทั้งหลาย มารดาบิดาของบุตรในโลกนี้ ถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งที่ระลึก มีศีล มีกัลยาณธรรม และลูกของเขาก็เป็นผู้เข้าถึงพระรัตนตรัย มีพระรัตน-ตรัยเป็นที่พึ่งที่ระลึกมีศีล ๕ เป็นนิจศีลมีกัลยาณธรรม ดูกรภิกษุทั้งหลาย นี้แหละเรียกว่า "อนุชาตลูก"

๓. ดูกรภิกษุทั้งหลาย อวชาตลูกเป็นไฉนเล่า? ดูกรภิกษุทั้งหลาย มารดาบิดาของบุตรในโลกนี้ เป็นผู้ถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งที่ระลึก มีศีล ๕ เป็นนิจศีล มีกัลยาณธรรม ส่วนลูกของเขาไม่ถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งที่ระลึก เป็นคนทุศีล มีธรรมอันลามก ดูกรภิกษุทั้งหลาย นี้แหละเรียกว่า "อวชาตลูก"

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ลูก ๓ จำพวกเหล่านี้แลมีอยู่ในโลก แล้วพระพุทธองค์ได้ตรัสเป็นบาทพระคาถาต่อไปว่า

อภิชาตํ อนุชาตํ ปุตฺตมิจฺฉนฺติ ปณฺฑิตา
อวชาตํ น อิจฺฉนฺติ โย โหติ กุลคนฺธโน
เอเต โข ปุตฺตา โลกสฺมึ เย ภวนฺติ อุปาสกา
สทฺธาสีเลน สมฺปนฺนา วทญฺญู วีตมจฺฉรา
จนฺโทวพฺภฆนา มุตฺโต ปริสาสุ วิโรจเร.

บัณฑิตทั้งหลาย ย่อมปรารถนาอภิชาตลูกและอนุชาตลูก แต่ไม่ปรารถนาอวชาตลูก เพราะเป็นผู้ตัดสกุล ลูกทั้ง ๓ จำพวกเหล่านี้มีอยู่พร้อมในโลก ลูกเหล่าใดเป็นอุบาสก มีศรัทธา มีศีล รู้ถ้อยคำของยาจกปราศจากความตระหนี่ ลูกเหล่านั้นย่อมไพโรจน์ในบริษัททั้งหลาย เหมือนกันกับพระจันทร์พ้นจากก้อนเมฆรุ่งเรืองอยู่ฉะนั้น

ถ. ลูกอกตัญญู มีลักษณะเป็นอย่างไรให้โทษอย่างไร ยกตัวอย่างประกอบอธิบาย ?

ต. ลูกที่ไม่ตั้งอยู่ในคุณธรรม ๖ ประการ หรือ ๑๓ ประการ ดังที่ได้บรรยายมาแล้วนั้น เป็นลักษณะของลูกอกตัญญู คือ ลูกไม่รู้จักบุญคุณของผู้มีพระคุณ และไม่รู้จักตอบแทนพระคุณของมารดาบิดา

โทษของความอกตัญญูนั้นมีมายมายหลายประการทั้งภพนี้และภพหน้า จะยกมาพอเป็นตัวอย่าง คือ –

๑. ทำให้เป็นคนยากจนค่นแค้น

๒. เสียชื่อเสียง

๓. ถูกติฉินนินทา

๔. ทำมาค้าขายไม่ขึ้น

๕. มีสิ่งของเงินทองหรือทรัพย์สมบัติใด ๆ ก็ฉิบหายไปด้วยภัยต่าง ๆ เช่น ถูกไฟไหม้ ถูกน้ำท่วม ถูกโจรลัก ถูกโจรปล้น ถูกโกง ถูกริบ ถูกปรับ เป็นต้น

๖. เสื่อมจากประโยชน์ทั้ง ๓

๗. ไม่พ้นภัย ไม่พ้นทุกข์ ไม่เจริญด้วย ลาภ ยศ เป็นต้น

๘. ไม่ได้รับความยกย่องสรรเสริญ

๙. ไม่เป็นสิริมิ่งมงคลแก่ตนเอง

๑๐. เมื่อแตกกายทำลายขันธ์ ก็จะได้เสวยทุกข์ในอบายภูมิ คือ ตกนรกบ้าง เป็นเปรตบ้าง เป็นอสุรกายบ้าง เป็นสัตว์ดิรัจฉานบ้าง

ตัวอย่างประกอบอธิบาย คือ

๑. เรื่องมิตตวินทุ

ในศาสนาของพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า ลูกชายของเศรษฐีคนหนึ่ง ชื่อมิตตวินทุ เป็นผู้ไม่มีศีล ไม่

มีศรัทธา ส่วนมารดาบิดาเป็นผู้มีศีล มีศรัทธา ได้เจริญวิปัสสนาจนได้เป็นพระโสดาบัน วันหนึ่งลูกชายจะไปค้าขายทางเรือ แม่ห้ามไม่ให้ไป ลูกไม่ยอมฟัง แม่จับมือไว้ ลูกสลัดแม่ออก ตีแม่ให้ล้มลงแล้ววิ่งลงเรือไปยังทะเลหลวง พอครบ ๗ วัน เรือได้หยุดนิ่งไม่เคลื่อนไหว ชาวเรือจึงจับสลากเพราะคิดว่าจักมีคนกาฬกิณีอยู่ในเรือ สลากได้ตกในมือของมิตตวินทุถึง ๓ ครั้ง ชาวเรือจึงจับเขาโยนลงน้ำทะเล เขาอาศัยแผ่นกระดานไปถึงเกาะแห่งหนึ่ง ซึ่งเป็นอุสสุททนรก มีประตู ๔ ด้าน แต่ชายคนนั้นเห็นนรกเป็นเมืองสวรรค์ที่สวยสดงดงามมาก เพราะกำลังแห่งกรรมที่ทุบตีมารดาดลบันดาลให้เขาเห็นเป็นอย่างนั้นเขาเห็นกงจักรเป็นดอกบัว เห็นเครื่องจองจำสัตว์นรกเป็นเครื่องประดับ เห็นเลือดที่ไหลออกจากร่างกายสัตว์นรกเป็นแก่นจันทน์หอม เป็นเครื่องลูบไล้ ได้ยินเสียงสัตว์นรกคร่ำครวญเป็นเสียงเพลงขับที่ไพเราะเสนาะหู เขาถูกกงจักรหมุนอยู่บนศีรษะ ทนทุกข์ทรมานอยู่สิ้นกาลช้านาน ทั้งนี้เพราะโทษที่เขาอกตัญญู และทุบตีมารดาจึงได้รับผลเช่นนั้น

นิทานเรื่องนี้สอนให้รู้ว่า ลูกอกตัญญูไม่รู้จักบุญคุณของพ่อแม่ ไม่เชื่อฟังคำของพ่อแม่เป็นต้น ย่อมจะได้รับทุกข์ทรมานทั้งชาตินี้ชาติหน้า

๒. เรื่องบุรุษปฏิบัติผิดต่อมารดาบิดามีโทษมาก

ในอดีตกาลมีชายคนหนึ่ง ถูกภรรยายุแหย่ เมาเมียลืมแม่ ลืมพ่อ จนตกลงปลงใจจะฆ่าพ่อแม่ของตน ซึ่งเป็นคนตาบอดทั้ง ๒ ข้าง ลูกชายที่เมาเมียจึงลวงพ่อแม่ว่า จะพาไปเยี่ยมญาติต่างบ้านต่างเมือง อัญเชิญท่านทั้งสองขึ้นเกวียนตนขับไปเองจนถึงกลางดง พอถึงกลางดงแล้ว บอกให้พ่อแม่ทราบว่า ในดงนี้มีโจรผู้ร้ายมากลูกจักลง แล้ววางเชือกไว้ในมือของพ่อแม่ ส่วนตนเองลงจากเกวียนไปแล้วทำเป็นเสียงโจรดังขึ้น ทุบตีพ่อแม่ของตน ท่านทั้งสองตาบอดจำลูกไม่ได้ จึงคร่ำครวญเพื่อลูกของตนอย่างเดียวว่า ลูกที่รักของพ่อแม่เอ๋ย พวกโจรกำลังจะฆ่าพ่อแม่ ขอให้ลูกรักจงรีบวิ่งหนีไปให้ไกล ๆ เถิด พอลูกได้ยินคำนี้เลยหายเมาเมีย นึกถึงพระคุณของท่านได้ว่า พ่อแม่ของเรานี้ถูกเราทุบตีอยู่ก็ยังคร่ำครวญเพื่อประโยชน์แก่เรา

ฝ่ายเดียว เราทำกรรมหยาบช้าลามกมาก ไม่สมควรแก่เราเลย เขาจึงตัดสินใจปลอบพ่อแม่เข้ามานวดมือนวดเท้า พูดปลอบว่า คุณพ่อคุณแม่จ๋า พวกโจรหนีไปแล้ว ได้นำท่านทั้งสองกลับมายังเรือนของตนตามเดิมอีก

ด้วยผลกรรมเพียงเท่านี้ เขาตายแล้วได้ไปตกนรกสิ้นกาลช้านาน ด้วยเศษบาปยังเหลืออยู่จึงถูกโจรทุบตีให้ตายตั้ง ๑๐๐ ชาติ ชาติสุดท้ายชายคนนั้นก็คือพระมหาโมคคัลลานะนั่นเอง ท่านได้บวชในพระพุทธศาสนาเจริญวิปัสสนาจนได้เป็นพระอรหันต์เป็นอัครสาวกข้างซ้ายของพระศาสดา ถึงกระนั้นกรรมที่ท่านประหารพ่อแม่แต่ปางก่อนโน้นยังตามมาให้ผล คือท่านถูกโจรล้อมทุบตีถึง ๓ ครั้ง จนท่านปรินิพพาน

นิทานเรื่องนี้ สอนให้รู้ว่าลูกที่ปฏิบัติผิดในพ่อแม่มีโทษมากเหลือที่จะนับประมาณ เพราะเหตุฉะนั้นลูกทั้งหลายจงพากันสังวรระมัดระวังในเรื่องนี้ให้มาก จงพากันปรนนิบัติพ่อแม่ให้ดี อย่าประมาท ทำให้สมกับที่ท่านรัก ให้สมกับที่ท่านเมตตา กรุณา มุทิตา

อุเบกขาต่อเรา เฝ้าทะนุถนอมกล่อมเกลี้ยงบำรุงเลี้ยง ฟูมฟักเป็นหนักหนาปวงประชาจงจำตามธรรม เทอญ

ถ. ลูกกตัญญูกตเวที คือลูกที่ได้ตั้งอยู่ในคุณธรรม ๑๓ ประการ หรือ ๖ ประการดังที่ได้บรรยายมาแล้วนั้นเข้าใจดีแล้ว แต่อยากทราบว่า ผลที่จะได้รับในโลกนี้ และโลกหน้าจะเป็นอย่างไรบ้าง ยกตัวอย่างประกอบด้วย ?

ต. ลูกผู้ประพฤติดีปฏิบัติชอบ ประกอบด้วยความกตัญญูกตเวทีในมารดาบิดานั้น ย่อมจะได้รับผลสุดที่จะนับจะประมาณได้ จะยกมาพอเป็นตัวอย่างดังนี้ คือ:-

๑. เป็นมหากุศล คือเป็นเนื้อนาบุญอันสำคัญของลูก

๒. ลูกจะไม่เสื่อมจากประโยชน์ภพนี้ ประโยชน์ภพหน้า และประโยชน์อย่างยิ่ง

๓. จะพ้นภัยต่าง ๆ มีอุทกภัย โจรภัย อัคคีภัย ทุพภิกขภัย เป็นต้น เช่น สุวรรณสามดาบส

๔. จะพ้นทุกข์ต่าง ๆ มีทุกข์ทางกาย และทุกข์ทางใจ เช่นแร้งโพธิสัตว์เป็นตัวอย่าง

๕. จะได้ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข เช่น พระยานกแขกเต้า นายสุตนะเป็นตัวอย่าง
๖. พ้นจากภัยในอบายภูมิ
๗. พ้นจากอันตรายต่าง ๆ เช่นรามบุรุษ เป็นตัวอย่าง
๘. ร้อนถึงเทวดา เช่น นางกัจจานีเป็นตัวอย่าง
๙. เข้าถึงพรหม เช่น ดาบส ๒ พี่น้อง
๑๐. ตายไปมีคนระลึกถึง และสร้างอนุสาวรีย์ให้ เช่น พระยาช้างโพธิสัตว์
๑๑. เป็นพลวปัจจัยให้ได้มรรค ผล นิพพาน
๑๒. นักปราชญ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ทรงรับรองไว้ว่า

ตาย นํ ปาริจริยาย มาตาปิตูสุ ปณฺฑิตา
อิเธว นํ ปสํสนฺติ เปจฺจ สคฺเค ปโมทติ

เพราะการปรนนิบัติบิดามารดานั้นแล บัณฑิตทั้งหลายจึงยกย่องสรรเสริญลูกในโลกนี้นี่เอง เมื่อเขาตายไปแล้วย่อมบันเทิงในสวรรค์ด้วยสมบัติทิพย์ทั้งหลาย ดังนี้

สรุปใจความว่า ลูกกตัญญูกตเวที บำรุงมารดาบิดาย่อมได้บุญมาก ย่อมพ้นภัย ไม่ตกทุกข์ได้ยาก ย่อมเจริญรุ่งเรืองในที่ทุกสถานในกาลทุกเมื่อ เช่นสุวรรณสาม ถึงถูกยิงด้วยลูกศรกำซาบด้วยยาพิษก็พ้นจากทุกข์ คือความตายได้ ไปสู่สำนักยักษ์ก็พ้นจากทุกข์ได้ เช่นคนตกยากชื่อสุตนะ แม้ตกไปในสถานที่เขาหวงแหนรักษา ก็พ้นจากทุกข์ได้ เช่นเนื้อชื่อนันทิยะ แม้ติดบ่วงก็พ้นจากบ่วงพ้นจากทุกข์ได้ เช่นพระยาแร้ง พระยานกแขกเต้า แม้ถูกผูกด้วยเครื่องผูกก็หลุดพ้นได้ เช่นพระยาช้างเป็นตัวอย่าง เมื่อจะกล่าวโดยย่อที่สุด ผลแห่งความกตัญญูกตเวทีก็คือให้มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัตินั่นเอง จะยกตัวอย่างมาประกอบอธิบายดังนี้ คือ

๑. ตัวอย่างลูกแก้วของมารดาบิดา

ในกรุงสาวัตถี ได้มีบุตรเศรษฐีคนหนึ่ง ฟังธรรมเทศนาของพระศาสดา เกิดศรัทธาเลื่อมใส ขอลามารดาบิดาออกบวช ศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย เจริญวิปัสสนากรรมฐาน ส่วนมารดาบิดาของท่าน

จำเดิมแต่เวลาที่ลูกชายบวชแล้ว ทรัพย์สมบัติก็ร่อย-หรอลงไปตามลำดับ จนถึงกับต้องขอทานเขาเลี้ยงชีวิต เป็นผู้ที่น่าสงสารอย่างยิ่ง พระลูกชายบวชได้ ๑๒ พรรษา ได้ทราบข่าวว่ามารดาบิดายากจน จึงคิดจะลาสึกไปเลี้ยงท่าน ไปทูลลาพระพุทธเจ้า พระ-องค์ตรัสว่า เป็นพระก็สามารถเลี้ยงมารดาบิดาได้ ตั้งแต่นั้นมา เมื่อท่านบิณฑบาตได้ก็นำไปเลี้ยงมารดาได้สังฆทาน ได้ผ้านุ่งผ้าห่มมา ก็นำไปให้แก่มารดาบิดา ท่านมีความกังวลปรนนิบัติมารดาบิดาจนตัวเองซูบผอม มีผิวพรรณหม่นหมอง เมื่อพระพุทธองค์ทรงทราบ ตรัสประทานสาธุการถึง ๓ ครั้งว่า สาธุ สาธุ สาธุ ตรัสต่อไปว่าเธอตั้งอยู่ในหนทางที่เราดำเนินมาแล้ว ทรงเล่าเรื่องสุวรรณสามชาดกให้พระสงฆ์ฟัง ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลายการเลี้ยงมารดาบิดาเป็นวงศ์ของบัณฑิตทั้งหลาย แล้วทรงประกาศสัจจะทั้งหลาย ผลสุดท้ายภิกษุผู้เลี้ยงมารดาบิดาได้เจริญวิปัสสนาตาม ได้รู้แจ้งแทงตลอดอริยสัจจธรรมทั้ง ๔ สำเร็จเป็นพระโสดาบัน

นิทานเรื่องนี้ชี้ให้เห็นได้อย่างเด่นชัดแล้วว่า ผู้ที่เลี้ยงมารดาบิดา ย่อมได้รับแต่ความยกย่องสรรเสริญจากนักปราชญ์ และเป็นสิริมิ่งมงคลแก่ตนเอง ทั้งภพนี้และภพหน้า สามารถเป็นพลวปัจจัยให้ผู้นั้นได้สำเร็จมรรคผลนิพพาน ดังภิกษุรูปนี้เป็นตัวอย่าง

๒. เรื่องสุวรรณสามดาบส

พระพุทธเจ้าของเรา เสวยพระชาติเป็นดาบสชื่อสุวรรณสาม อาศัยอยู่ในอาศรมใกล้ฝั่งแม่น้ำชื่อมิคคสัมมตา ในกรุงพาราณสี ปฏิบัติมารดาบิดาของตนผู้ตาบอด โดยความเคารพนบนอบเป็นอันดี

ในสมัยนั้น พระเจ้าแผ่นดินกรุงพาราณสี นามว่ากบิลยักษ์ มอบราชสมบัติให้แก่มารดาด้วยความโลภเนื้อ เสด็จไปสู่ป่าหิมพานต์ ทรงฆ่าเนื้อเสวยด้วยพระองค์เอง พอถึงที่อยู่ของดาบส ทรงพบรอยเท้าเนื้อที่ท่าตักน้ำดื่มของสามดาบส ทรงทำซุ้มด้วยกิ่งไม้ซ่อนพระองค์อยู่ ทรงเห็นสามดาบสแวดล้อมไปด้วยหมู่เนื้อมาอาบน้ำ จึงยิงด้วยลูกศรอันกำซาบด้วยยาพิษ พระโพธิสัตว์ล้มลงนอนสอดหาบุคคลผู้ทำผิดได้กล่าววาจาอย่างอ่อนหวาน

พระราชาทรงสดับวาจานั้น ทรงดำริว่า ผู้นี้แม้ถูกเรายิงล้มลงแล้ว ยังไม่ด่า ยังไม่บริภาษเรา กลับร้องเรียกด้วยถ้อยคำอันไพเราะ น่ารัก น่าสงสาร น่าเอ็นดู แล้วเสด็จไปหาสามดาบสนั้น เห็นสามดาบสประสบทุกข์พระองค์ทรงกรรแสง

ในการนั้น เทพธิดาชื่อ วสุนธรี ผู้อยู่ประจำเขาคันธมาศน์ เคยเป็นมารดาของมหาสัตว์ในอัตตภาพที่ ๗ รู้เหตุนั้นแล้วคิดว่า ถ้าเราจักไม่ไป ณ ที่นั้นไซร้ พ่อสามะบุตรของเราจักตาย เมื่อเขาตายแล้ว มารดาบิดาก็จักไม่มีอาหาร จักซูบผอมแล้วตายไปตามกัน แม้พระราชาก็จักมีพระหฤทัยแตก สวรรคต แต่เมื่อเราไปแล้ว พระราชาจักเสด็จไปอยู่อาศรม นำมารดาบิดาของพ่อสามะมา ครั้นมารดาบิดามาถึงแล้วจักทำสัจจกิริยา แม้เราก็จักทำ บุตรของเราจักรอดชีวิตด้วยอาการอย่างนี้ แม้มารดาบิดาผู้ตาบอดก็จักกลับตาดี พระราชาทรงสดับธรรมเทศนาแล้วเสด็จไปสู่พระนคร ทรงทำบุญมีทาน ศีล เป็นต้น ครองราชสมบัติโดยธรรม แล้วจักไปเกิดในสวรรค์ ดังนี้แล้วไป ณ ที่นั้น

มีกายไม่ปรากฏยืนอยู่ในอากาศ กล่าวว่ามหาราชเจ้า พระองค์จงทรงเลี้ยงมารดาบิดาของพ่อสามะทั้ง ๒ ผู้มีตาบอดเหมือนดังพ่อสามะเถิด เมื่อเป็นเช่นนั้นพระองค์จักไปสู่สุคติ

พระราชาสดับคำนั้นแล้ว เสด็จไปยังอาศรม เพื่อบำรุงมารดาบิดาของพ่อสามะนั้น ตรัสบอกเรื่องราวนั้นทั้งหมด เมื่อมารดาบิดาของพ่อสามะทูลว่า มหาราชเจ้า ถ้าอย่างนั้นขอพระองค์โปรดนำข้าพเจ้าทั้ง ๒ ไป ณ ที่นั้นด้วยเถิด พระราชาได้ทรงทำอย่างนั้นแล้วมารดาบิดาได้ทำสัจจกิริยา ยาพิษในกายของลูกก็สูญหายไป ลูกนอนพลิกตัวแล้วนางเทพธิดาได้ทำสัจจกิริยายาพิษก็สูญหายไป

ในเวลาจบสัจจกิริยาของเทพธิดานั้น สามดาบสหายโรคลุกขึ้นได้ ความอัศจรรย์ทั้งปวงคือ ความหายโรค ๑ ตาของมารดาบิดาที่บอดกลับเป็นตาดี ๑ อรุณขึ้น ๑ ความที่คนทั้ง ๔ นั้น ปรากฏในอาศรมด้วยอานุภาพเทพดา ๑ ได้มีในขณะเดียวกัน

ลำดับนั้น พระโพธิสัตว์จึงแสดงธรรมแก่พระ-ราชาว่า

โย มาตรํ ปิตรํ วา มจฺโจ ธมฺเมน โปสติ
เทวาปิ นํ ติกิจฺฉนฺติ มาตาเปตฺติภรํ นรํ
โย มาตรํ ปิตรํ วา มจฺโจ ธมฺเมน โปสติ
อิเธว นํ ปสํสนฺติ เปจฺจ สคฺเค ปโมทติ

"นรชนใด เลี้ยงมารดาบิดาโดยธรรม เทพดาทั้งหลายก็ช่วยแก้ไขบุคคลนั้น

นรชนใด เลี้ยงมารดาบิดาโดยธรรม นักปราชญ์ทั้งหลายย่อมสรรเสริญนรชนนั้นในโลกนี้เอง นรชนนั้นตายแล้วย่อมบันเทิงอยู่ในสวรรค์"

ผลที่สุดพระราชามีพระราชหฤทัยยินดี ทรงสมาทานศีล ๕ ทรงไหว้พระโพธิสัตว์ ทรงทำบุญมีทานเป็นต้น ทรงครองราชสมบัติโดยธรรม ในเวลาสิ้นพระชนมายุได้เสด็จเข้าถึงสวรรค์ ส่วนพ่อสามะยังฌานอภิญญาให้เกิดแล้ว เข้าถึงพรหมโลกพร้อมกับมารดาบิดา

นิทานเรื่องนี้ สอนให้รู้ว่า ลูกที่ปรนนิบัติมารดาบิดาย่อมพ้นจากความทุกข์ ได้รับความสุขทั้งในชาตินี้และชาติหน้า

๓. เรื่องพระสารีบุตรเถระ

พราหมณ์คนหนึ่ง ชื่อว่า ราธะ อยู่ในกรุงราชคฤห์ บุตรภรรยาไม่นับถือ จึงไปสู่พระเวฬุวันขอบรรพชา ภิกษุบางพวกเห็นว่าพราหมณ์คนนี้แก่ ไม่อยากจะให้บวช

พระศาสดาทรงทราบเหตุนั้นแล้วตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ใครระลึกถึงอุปการะของพราหมณ์นั้นได้ พระสารีบุตรกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ระลึกได้ คือพราหมณ์นี้ได้สั่งให้เขาถวายอาหารแก่ข้าพระองค์ทัพพีหนึ่ง พระเจ้าข้า

พระศาสดาตรัสว่า สาธุ สาธุ สารีบุตร สัตบุรุษทั้งหลายเป็นผู้กตัญญู เป็นผู้กตเวที สารีบุตร ถ้ากระนั้นเธอจงให้พราหมณ์นั้นบวชเถิด จงให้พราหมณ์นั้นอุปสมบทเถิด ท่านพระสารีบุตรให้ราธพราหมณ์นั้นบวชแล้ว พาไปอยู่ในอาวาสของตน

ถวายบิณฑบาตอันประณีต ซึ่งเป็นส่วนของตนแก่ท่าน สอนวิปัสสนากรรมฐานให้ ไม่ช้าไม่นานราธภิกษุก็ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์

ครั้งนั้น พระสงฆ์ได้ประชุมสนทนากันว่า พระสารีบุตรเถระเป็นผู้กตัญญูกตเวที พระศาสดาทรงสดับคำนั้นตรัสว่า สารีบุตรเป็นผู้กตัญญูกตเวทีในชาตินี้เท่านั้นก็หามิได้ แม้ในชาติก่อน สารีบุตรเกิดเป็นช้าง ก็เป็นผู้กตัญญูกตเวทีเหมือนกัน แล้วตรัสอลีนจิตตชาดก ในปฐมวรรคทุกนิบาต

นิทานเรื่องนี้ชี้ให้เห็นได้อย่างเด่นชัดแล้วว่า บุคคลผู้กตัญญูกตเวที เป็นบุคคลหาได้ยากแท้ และเป็นมงคลอันสูงสุดแก่ผู้นั้นเอง นักปราชญ์ทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ก็ได้ยกย่องสรรเสริญไว้ เทวดาก็ชม พรหมก็สรรเสริญ ชื่อว่าเป็นผู้ดำเนินตามวงศ์ของนักปราชญ์

๔. เรื่องพระอานนท์เถรเจ้า

พระเถระมีสัทธิวิหาริกประมาณ ๕๐๐ รูป ภิกษุหนุ่มรูปหนึ่งเป็นผู้มีอุปการะแก่ท่านมาก ขยันปรน-

นิบัติอุปฐากท่าน คือ กวาดบริเวณ ตั้งน้ำใช้น้ำฉัน ไว้ ถวายไม้ชำระพื้น น้ำล้างหน้าและน้ำอาบ ชำระเวจกุฎิ เรือนไฟ เสนาสนะ นวดมือ นวดเท้า นวดหลัง เป็นต้น

วันหนึ่ง พระเถระไปสอนธรรมในวังของพระ-เจ้าโกศล พระเจ้าโกศลถวายผ้าสาฎกมา ๕๐๐ ผืน ท่านได้ถวายแก่พระภิกษุหนุ่มรูปนั้นทั้งหมด เพราะเห็นว่าท่านเป็นผู้มีอุปการะมาก

ภิกษุหนุ่มนั้น ได้แบ่งผ้าสาฎกทั้งหมดถวายแก่ภิกษุผู้ร่วมอุปัชฌายของตน ภิกษุเหล่านั้นทำเป็นจีวรนุ่งและห่ม แล้วไปสู่สำนักของพระศาสดา ถวายบังคมแล้วกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ชื่อว่าการให้เพราะเห็นแก่หน้าของพระโสดาบันยังมีอยู่หรือ? พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า ไม่มีภิกษุทั้งหลาย ภิกษุรูปนั้นกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระอานันทเถระพระอุปัชฌายของข้าพระองค์ได้ให้ผ้า ๕๐๐ ผืน แก่ภิกษุหนุ่มรูปเดียวเท่านั้น ภิกษุนั้นก็ได้ให้ผ้าที่ตนได้แก่ข้าพระองค์

พระศาสดาตรัสว่า ภิกษุทั้งหลายอานนท์มิได้ให้เพราะเห็นแก่หน้า แต่ภิกษุนั้นเป็นผู้มีอุปการะมากแก่เธอ เพราะฉะนั้นเธอจึงให้แก่ภิกษุผู้มีอุปการะมากแก่ตน ที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะเหตุ ๓ ประการ คือ เพราะมีอุปการะ เพราะคุณงามความดี และเพราะความพอใจ การทำอุปการะตอบแก่ผู้ทำอุปการะย่อมสมควรแท้ เพราะการทำอย่างนั้นเป็นลักษณะของคนกตัญญูกตเวที แม้บัณฑิตในปางก่อน ก็ได้ทำอุปการะแก่เหล่าชนผู้ทำอุปการะแก่ตนเหมือนกัน แล้วตรัสคุณชาดก ในปฐมวรรค ทุกนิบาต

นิทานเรื่องนี้ ชี้ให้เห็นว่า พระอัครสาวกข้างขวาซึ่งเป็นผู้มีปัญญามาก ก็บำเพ็ญคุณธรรมคือความกตัญญูกตเวทีนี้มาแล้วเป็นอย่างดีเลิศ แม้ท่านพระอานนทเถระ ผู้เป็นพุทธอุปฐากก็มีปฏิปทาเช่นเดียวกัน องค์สมเด็จพระจอมธรรมจึงทรงยกย่องสรรเสริญไว้ เพื่อเป็นตัวอย่างอันดีงามแก่อนุชนผู้เกิดมาในสุดท้ายภายหลัง เป็นมงคลอันสูงสุดในพระพุทธ

ศาสนา นำมาแต่ความสุข นำมาแต่สมบัติ ๓ ประการ ดังนิทานที่ได้บรรยายมาฉนี้

๕. เรื่องคนตกยากชื่อสุตนะ

ความย่อว่า ยักษ์ไม่กินสุตนะก็เพราะอานิสงส์ที่ได้บำรุงเลี้ยงมารดาบิดา และสามารถอบรมให้ยักษ์ตั้งอยู่ในศีล ๕ จนพระราชาเลื่อมใส ทรงแต่งตั้งให้เป็นเสนาบดี ทรงตั้งอยู่ในโอวาทของพระโพธิสัตว์นั้น ได้เข้าถึงสวรรค์แล้ว

๖. เรื่องเนื้อนันทิยะ

ความย่อว่า เนื้อนันทิยะนั้นบำรุงเลี้ยงมารดาบิดาแล้วสละชีวิตเพื่อท่านทั้ง ๒ นั้น ผลสุดท้ายพระราชาตั้งใจจะยิง แต่ก็ไม่อาจปล่อยลูกศรไปได้ ทรงทิ้งธนูแล้วขอขมาโทษ ตั้งแต่นั้นมาพระราชาก็พระราชทานอภัยแก่เนื้อและแก่สัตว์ทุกจำพวก ตลอดถึงปลาในน้ำนกในอากาศ เนื้อในป่าเป็นต้น

๗. เรื่องแร้ง

แร้งติดบ่วงไม่ถูกเขาฆ่า พ้นภัยออกมาได้ก็เพราะอานิสงส์ที่กตัญญูกตเวที คือได้เลี้ยงมารดาบิดา

๘. เรื่องพระยานกแขกเต้า

พระยานกแขกเต้าไปกินข้าวของชาวนา คาบเอามาเลี้ยงมารดาบิดาถูกเขาดักจับได้ผลที่สุดถูกปล่อย และได้ลาภ คือ นาข้าวประมาณ ๙ กรีส และนกตัวอื่น ๆ ก็พลอยปลอดภัยไปด้วย นี้ก็เพราะอานิสงส์แห่งความกตัญญูกตเวทีนั้นเอง

๙. เรื่องพระยาช้าง

พระยาช้างเผือกปลอด เลี้ยงมารดาบิดา ถูกเขา จับได้เมื่อพระราชาผู้จับมาทราบว่า เป็นสัตว์ที่เลี้ยงมารดาบิดาก็จำเป็นต้องรีบปล่อยไป ทั้งนี้ก็เพราะอานิสงส์แห่งความกตัญญูกตเวทีนั้นเองเป็นมูลฐานอันสำคัญยิ่ง

๑๐. เรื่องรามบุรุษผู้เลี้ยงมารดา

อุบาสกคนหนึ่งอยู่ในกรุงสาวัตถี เมื่อบิดาตาย ได้ปรนนิบัติมารดาด้วยกิจทุกอย่าง มีให้น้ำล้างหน้า น้ำบ้วนปาก ไม้ชำระฟัน ข้าวต้ม ข้าวสวย เป็นต้น ผลสุดท้ายได้สำเร็จเป็นพระโสดาบัน นี้ก็เพราะอานิสงส์แห่งความกตัญญูกตเวทีเป็นปัจจัย

๑๑. เรื่องอุบาสกผู้เลี้ยงมารดา

บุรุษชาวเมืองพาราณสีชื่อรามะ เป็นผู้เลี้ยงมารดาบิดา ฝนตกหนักในเมืองกุมภวดี ระลึกถึงคุณของมารดาบิดา คนอื่น ๆ ถึงความพินาศเพราะอุทกภัยวาตภัยหมดสิ้น ส่วนรามบุรุษปลอดภัยทุกประการ ทั้งนี้ก็เพราะผลานิสงส์แห่งกรรมคือการบำรุงมารดา

๑๒. เรื่องดาบส ๒ พี่น้อง

ดาบส ๒ พี่น้องชื่อ โสณบัณฑิต ๑ นันทบัณฑิต ๑ เลี้ยงมารดาบิดาอยู่ในหิมวันตประเทศ ด้วยความเคารพคารวะ ด้วยความกตัญญูกตเวทีเป็นอย่างดียิ่ง ผลสุดท้ายเวลาแตกกายทำลายขันธ์ ได้พากันไปเกิดในพรหมโลก ทั้งนี้ก็เพราะการบำรุงเลี้ยงมารดาบิดาเป็นผลปัจจัยนั้นเอง

ได้แสดงถึงเรื่องบุพพการี บุคคลผู้อุปการะก่อน คือมารดาบิดา และกตัญญูกตเวที บุคคลผู้รู้อุปการะที่ท่านทำแล้วและตอบแทน คือบุตรธิดา พร้อมทั้งยกตัวอย่างมาประกอบอธิบาย เห็นว่าถ้าประพฤติปฏิบัติได้ตามนี้ก็สามารถจะได้รับ ความสุขความเจริญทั้งภพ

นี้และภพหน้าคือ สามารถจะได้มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติเป็นปริโยสาน จึงสมมุติว่ายุติลงคงไว้แต่เพียงเท่านี้ก่อน

มารดาบิดากับบุตรธิดา จบ

๒. ครูอาจารย์กับศิษย์

ถ. คำว่าครู แปลและหมายความว่าอย่างไร ?

ต. ครู แปล และหมายความได้หลายอย่าง คือ

๑. ครูแปลว่า ไปสูง หมายความว่าผู้ที่จะเป็นครูคนต้องมีคุณธรรมประจำใจสูง โดยมุ่งหวังที่จะถ่ายทอดความรู้ให้แก่ลูกศิษย์จริง ๆ มีใจเต็มไปด้วยเมตตากรุณาต่อศิษย์ รักษาจิตไม่ให้ตกไปในทางต่ำ ไม่ให้ตกไปในทางชั่ว ประพฤติตนเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ลูกศิษย์เสมอ

๒. แปลว่า หนัก หมายความว่า ต้องเป็นคนมีใจคอหนักแน่น ไม่ลำเอียง ต้องหลีกเลี่ยงอคติทั้ง ๔ ทำตนให้เป็นที่รัก เคารพต่อศิษย์ หมั่นฝึกฝนอบรมตนเสมอ ๆ

๓. ครู แปลว่า ปรากฏเด่น หมายความว่า เด่นทั้งความรู้ เด่นทั้งความประพฤติปฏิบัติ

๔. ครู แปลว่า เปิดเผย หมายความว่า ไม่ปิดบังอำพรางความรู้แต่ประการใดๆ มุ่งสอนให้ศิษย์มีความรู้จริง ๆ

ถ. คำว่าอาจารย์ แปลและหมายความว่าอย่างไร ?

ต. แปลและหมายความได้หลายอย่าง คือ

๑. อาจารย์ แปลว่า ผู้บำเพ็ญประโยชน์แก่ศิษย์ หมายความว่า ต้องการจะให้ศิษย์เป็นคนดี คือมีความรู้ดีมีความประพฤติปฏิบัติดี ชี้ประโยชน์ ชี้แนวทางแห่งการดำเนินชีวิตให้ได้รับความสุขทั้งในโลกนี้และโลกหน้า

๒. อาจารย์แปลว่า ผู้อันศิษย์พึงประพฤติตามและพึงปฏิบัติอุปฐากโดยเคารพเอื้อเฟื้อ หมายความว่าศิษย์จะต้องเชื่อฟัง เคารพ นอบน้อม ยำเกรงนับถือ บูชา

๓. อาจารย์ แปลว่า ผู้ประพฤติประโยชน์เกื้อกูลต่อศิษย์ หมายความว่าเป็นผู้แนะนำพร่ำสอนให้รู้จัก

ประโยชน์ปัจจุบัน ประโยชน์ภพหน้า ประโยชน์อย่างยิ่งคือพระนิพพาน

๔. อาจารย์แปลว่า อันผู้ที่มอบกายถวายตัวเป็นศิษยานุศิษย์พึงเคารพเชื่อฟัง ปฏิบัติอุปฐากตั้งแต่ต้นจนสุดท้าย หมายความว่า เป็นผู้ที่ได้ทำอุปการะแก่ศิษย์ เช่นให้เรียนดี แนะนำดีเป็นต้น ดังนั้น ศิษย์ทุก ๆ คนจึงต้องเชื่อฟัง คือยอมรับโอวาทด้วยความเต็มใจ

ถ. อาจารย์มีกี่ประเภท ใครบ้าง ?

ต. มีอยู่ ๒ ประเภท คือ อาจารย์ผู้สอนศิลปวิชาต่าง ๆ ในทางโลก ๑ อาจารย์ผู้สอนธรรมวินัย ในทางธรรม ๑

ถ. อาจารย์ในทางโลกนั้นยกไว้ก่อน อยากทราบอาจารย์ในทางธรรมมีเท่าไร ?

ต. มี ๔ ประเภทคือ บัพพัชชาจารย์ ๑ อุปสัมปทาจารย์ ๑ นิสสยาจารย์ ๑ ธัมมาจารย์ ๑

ถ. อาจารย์ ๔ ประเภทนี้ ต่างกันอย่างไร ?

ต. ต่างกันอย่างนี้ คือ

๑. **ปัพพัชชาจารย์** ได้แก่อาจารย์ผู้นำกุลบุตรให้ออกจากฆราวาส ซึ่งเป็นที่คับแคบ เป็นที่เดือดร้อนด้วยเหตุต่าง ๆ ให้ออกบรรพชาเป็นสามเณรในพระ-ศาสนา ซึ่งนับว่าเป็นที่กว้างขวางเยือกเย็นอย่างยิ่ง เป็นที่ปราศจากกังวลน้อยใหญ่ ได้บำเพ็ญกุศลเพิ่มเติมมากมายเช่นรักษาศีล ๑๐ ไหว้พระ สวดมนต์ ศึกษาเล่าเรียนเป็นต้น

๒. **อุปสัมปทาจารย์** ได้แก่อาจารย์ผู้ให้อุปสมบท คือยกกุลบุตรขึ้นจากภูมิฆราวาส สู่ความเป็นภิกษุซึ่งเป็นภูมิสูง เป็นเหตุให้ได้บำเพ็ญคุณพิเศษต่าง ๆ คือศีล สมาธิ ปัญญาเป็นต้น

๓. **นิสสยาจารย์** ได้แก่อาจารย์ผู้ให้พึ่งพาอาศัยตามวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ และเป็นผู้อนุเคราะห์ด้วยปัจจัย ๔

๔. **ธัมมาจารย์** ได้แก่อาจารย์ผู้สอนธรรมวินัยให้ คือสอนพุทธพจน์อันปรากฏมีในปิฎกทั้ง ๓ ให้โดยใจความก็คือ เป็นผู้สอนทางไปอบาย ทางไป

มนุษย์ ทางไปสวรรค์ ทางไปพรหม และทางไปนิพพานให้

ถ. เมื่อจะกล่าวโดยย่อ ๆ ถือเอาใจความง่าย ๆ แล้ว ครู อาจารย์มีบุญคุณต่อศิษย์อย่างไรบ้าง จึงได้ชื่อว่าเป็นบุพพการี ?

ต. มีบุญคุณต่อศิษย์อย่างนี้ คือ

๑. ให้เรียนดี

๒. แนะนำดี

๓. ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว

๔. ให้ตั้งอยู่ในความดี

๕. บอกศิลปวิทยาให้โดยสิ้นเชิง ไม่ปิดบังอำพรางไว้

๖. ยกย่องให้ปรากฏในเพื่อนฝูง

๗. ทำความป้องกันในทิศทั้งหลาย คือจะไปทางทิศใด ๆ ก็ไม่ให้อดอยาก

ถ. เมื่อครูอาจารย์มีบุญคุณต่อศิษย์มากอย่างนี้ ศิษย์จะพึงตอบแทนอย่างไรบ้าง ?

ต. พึงตอบแทนอย่างนี้ คือ

๑. แสดงความเคารพนับถือ
๒. ด้วยเข้าไปคอยรับใช้
๓. ด้วยเชื่อฟัง
๔. ด้วยการปรนนิบัติอุปฐาก
๕. ด้วยเรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ
๖. ด้วยไม่ทำความชั่ว
๗. ตั้งตัวอยู่ในความดี

ถ. เมื่อศิษย์ทำการตอบแทนครูอาจารย์ ถูกต้องตามทำนองครองธรรมแล้ว จะได้รับประโยชน์หรืออานิสงส์เป็นประการใดบ้าง ยกตัวอย่าง ?

ต. จะได้รับประโยชน์ หรือได้รับอานิสงส์เป็นเอนกประการ จะยกมาพอเป็นตัวอย่าง คือ

๑. เป็นสัตบุรุษ คือเป็นคนดี
๒. เป็นผู้ควรแก่การยกย่อง สรรเสริญของนักปราชญ์
๓. เป็นมหากุศล มีผลเป็นสุข
๔. เป็นคนไม่ประมาท

๕. เป็นคนมีแก่นธรรมประจำตน

๖. เป็นคนบำเพ็ญประโยชน์ทั้ง ๓

๗. เป็นคนรักษาสัทธรรม ๓

๘. เป็นคนดำเนินตามวงศ์ของนักปราชญ์

๙. เป็นคนมีที่พึ่งอันประเสริฐ

๑๐. ไม่เสียชาติเกิดมาเป็นคน ย่อมรักษาตนให้พ้นภัย

๑๑. เป็นผู้เลิศด้วยคุณธรรมทั้งขั้นต้น ขั้นกลาง และขั้นสูง

๑๒. เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้ได้บรรลุคุณวิเศษต่างๆ นับตั้งแต่มนุษย์สมบัติ เป็นต้นไป จนกระทั่งถึงมรรค ผล นิพพาน เป็นปริโยสาน

ตัวอย่างประกอบในเรื่องนี้ คือ

ก. ในฝ่ายพระ

๑. พระสารีบุตรเถระเป็นผู้เคารพบูชาครูอาจารย์มาก เวลานอนถ้ารู้ว่าอาจารย์ของท่านอยู่ทางทิศไหน ท่านจะต้องไหว้ไปทางทิศนั้น หันศีรษะไปทางทิศนั้นแล้วจึงนอน

๒. พระราธเถระ เป็นผู้ว่าง่ายสอนง่าย เชื่อฟังคำสั่งสอนของครูอาจารย์ เมื่อครูอาจารย์แนะนำสั่งสอนว่าสิ่งนี้ควรทำสิ่งนี้ไม่ควรทำ ท่านจงทำอย่างนี้ ท่านจงทำอย่างนั้น ไม่เคยโกรธใคร จนถึงกับพระ-ศาสดาต้องตรัสสอนให้ภิกษุทั้งหลาย ถือเอาเป็นตัวอย่างว่า ท่านทั้งหลายจงเป็นผู้ว่านอนสอนง่ายอย่างราธะเถิด เมื่ออาจารย์ชี้โทษสั่งสอนอย่าถือโกรธ ควรคบแต่บัณฑิต ที่ตนเห็นว่าเป็นคนแสดงโทษกล่าวติหรือกล่าวชมให้เห็นเป็นดุจบุคคลผู้ชี้บอกขุมทรัพย์ให้ เพราะคบกับบัณฑิตเช่นนั้น จะมีแต่คุณอันประเสริฐ จะไม่มีโทษอันลามกเลย

ข. ในฝ่ายนางภิกขุนี

๑. พระนางอุบลวรรณาเถรี เป็นธิดาของเศรษฐีในเมืองสาวัตถี เมื่อเริ่มรุ่นสาวอายุ ๑๕–๑๖ ปี ได้ออกบรรพชา เป็นผู้ว่าง่ายสอนง่าย เชื่อฟังคำสั่งสอนของครูอาจารย์เป็นอย่างดี ไม่ช้าไม่นานนางก็สำเร็จเป็นพระอรหันต์ พระศาสดาทรงยกย่องว่าเป็นยอด

อัคคสาวิกาฝ่ายซ้าย เป็นผู้เลิศในทางสำแดงเดชฤทธิ์ต่าง ๆ

๒. พระนางภัททกาปิลานีได้ออกบวชอยู่ในสำนักของพระนางมหาปชาบดีโคตมี เป็นผู้ไม่ประมาท รับโอวาทของครูอาจารย์โดยเคารพ ตั้งใจเจริญวิปัสสนา-กรรมฐาน ไม่ช้าก็ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์

ค. ในฝ่ายอุบาสก

๑. สุทัตตคฤหบดี เป็นทายกผู้ถวายปัจจัยมากตั้งอยู่ในโอวาทของครูอาจารย์ เจริญวิปัสสนากรรมฐานจนได้เป็นพระโสดาบัน

๒. จิตตคฤหบดี เป็นผู้ตั้งอยู่ในคำสั่งสอนของครูอาจารย์ ศึกษาเล่าเรียนพระไตรปิฎก จนปรากฏว่ามีความชำนาญ เป็นธรรมกถึกผู้กล่าวธรรมไพเราะเจริญวิปัสสนาจนได้สำเร็จเป็นพระอนาคามี

ฆ. ในฝ่ายอุบาสิกา

๑. พระนางวิสาขามหาอุบาสิกา เป็นโสดาบันเป็นมหาทายิกาที่ถวายปัจจัยมาก

๒. พระนางอุตตรา เป็นโสดาบันเป็นผู้เจริญฌาน

ง. ในฝ่ายเด็กหญิง

๑. เด็กหญิงสุมนาเทวี ลูกสาวคนเล็กของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี เป็นผู้ตั้งอยู่ในโอวาทของมารดาบิดาครูอาจารย์ ปฏิบัติกรรมฐานจนได้สำเร็จเป็นพระสกิทาคามี

๒. เด็กหญิงสุทัตตีหลานของพระนางวิสาขามหาอุบาสิกา เป็นเด็กหญิงที่ฉลาด ว่านอนสอนง่าย พระนางวิสาขามอบหมายให้ทำการงานเกี่ยวกับ การจัดสถานที่สำหรับพระสงฆ์ฉันภัตตาหาร ปรากฏว่าพระนางวิสาขารักมาก ทั้งนี้ก็เพราะนางเป็นเด็กดี ฉลาดเรียบร้อย ตั้งอยู่ในโอวาทของมารดาบิดา ปู่ ย่า ตา ยาย และตั้งอยู่ในโอวาทของครูอาจารย์นั่นเอง

ถ. คนที่ปฏิบัติผิดในครูอาจารย์ เป็นคนอกตัญญูไม่รู้จักบุญคุณของครูอาจารย์ จะได้รับโทษเป็นอย่างไรบ้าง ? ยกตัวอย่าง ?

ต. ได้รับโทษตรงกันข้ามจากที่กล่าวมาแล้ว เช่น เสื่อมจากสมบัติ ๓ ประการ ยากจนเข็ญใจ ไปอบายภูมิ เป็นต้น ตัวอย่าง คือ–

๑. เรื่องบุรุษดีดพิณ

มีบุรุษคนหนึ่ง เรียนวิชาดีดพิณจากอาจารย์แล้ว อาจารย์พาไปฝากฝั่งให้อยู่กับพระเจ้าแผ่นดิน ได้รับความโปรดปรานเป็นอย่างดี แต่ต่อมาลูกศิษย์คิดจะสู้ครู คือประกาศจะดีดพิณแข่งกับครู ทำให้ครูของตนเป็นทุกข์นอนไม่หลับ ผลที่สุดลูกศิษย์คนนั้น เมื่อชาวบ้านเขารู้ว่าลูกศิษย์เนรคุณอาจารย์ ถูกประชาทัณฑ์ถึงตาย

๒. เรื่องลูกศิษย์เนรคุณอาจารย์

พระลูกศิษย์ของพระมหากัสสปะองค์หนึ่ง ไม่เคารพอาจารย์ เมื่อทำผิดมา ถูกอาจารย์แนะนำสั่งสอนก็โกรธผลสุดท้ายเผากุฏิอาจารย์ ตัวเองก็เร่ร่อนรอนแรมหนีไปตามสถานที่ต่าง ๆ ไม่มีความสุขเลยต่อมาก็มรณภาพแล้วไปบังเกิดในอเวจีนรก

๓. พระมหากษัตริย์กับประชาราษฎร์

บุพพการีบุคคล ในคู่นี้ได้แก่พระมหากษัตริย์ กตัญญูกตเวทีบุคคล ได้แก่ประชาราษฎร์

พระมหากษัตริย์เป็นผู้มีพระคุณต่อประชาราษฎร์มากเพราะพระองค์เป็นประมุขของประเทศ เต็มเปี่ยมไปด้วยพระเมตตาคุณ พระขันติคุณ พระมหากรุณาธิคุณต่อประชาราษฎร์ทุกถ้วนหน้า ให้ความร่มเย็นเป็นสุขแก่พสกนิกร เป็นองค์เอกอัครศาสนูปถัมภก ประชาราษฎร์ต้องตอบแทนพระคุณของพระองค์ท่านโดยปฏิบัติตามพระบรมราโชวาท และปฏิบัติตามกฎหมายของประเทศ ตั้งตนอยู่ในศีลธรรม วัฒนธรรม สร้างตัวเองและลูกหลานให้เป็นพลเมืองดีของประเทศชาติ ฉลาด ขยัน ในการทำมาหาเลี้ยงชีพ รีบบำเพ็ญประโยชน์ ๓ รักษานาม เกียรติยศ ชื่อเสียง ของประเทศชาติและพระศาสนา โดยพากันตั้งอยู่ในสุจริตธรรม นำมาแต่อิฏฐวิบูลมนุญผล สร้างแต่สิ่งที่เป็นสิริมิ่งมงคลแก่ตน ครอบครัว ประเทศชาติและพระศาสนา ปฏิบัติอย่างนี้ ก็สมควรได้นามว่า เป็นผู้กตัญญูกตเวทีต่อพระมหากษัตริย์โดยถูกต้องแท้

๔. พระพุทธเจ้า กับ พุทธบริษัท

พระพุทธเจ้าเป็นผู้มีพระคุณต่อพุทธบริษัทมากมายเหลือที่จะนับจะประมาณได้ แต่เมื่อจะสรุปกล่าวโดยย่อ ๆ แล้วมี ๓ คือ พระปัญญาคุณ ๑ พระบริสุทธิคุณ ๑ พระมหากรุณาธิคุณ ๑

๑. พระปัญญาคุณ พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้เญยยธรรมทั้งปวงโดยชอบและด้วยพระองค์เอง แล้วทรงยังผู้อื่นให้ตรัสรู้ตามด้วย

๒. พระบริสุทธิคุณ พระองค์ทรงบริสุทธิ์หมดจดจากกิเลสทั้งปวง ไม่มีดวงจิตขุ่นมัวแม้แต่น้อย เพราะพระองค์ทรงทำอาสวะให้หมดแล้ว

๓. พระมหากรุณาธิคุณ พระองค์ทรงสงสารสัตว์โลก จึงทรงจาริกแสดงพระธรรมเทศนาโปรดอยู่ถึง ๔๕ ปี มีคำสั่งสอนถึง ๘๔๐๐๐ พระธรรมขันธ์ทรงชี้บอกทางอบาย ทางมนุษย์ ทางสวรรค์ ทางพรหม ทางนิพพาน ไว้อย่างบริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิงหมดแล้ว

พุทธบริษัท จะต้องตอบแทนพระคุณของพระองค์ด้วยบูชา ๒ ประการ คือ อามิสบูชา ๑ ปฏิบัติบูชา ๑

๑. อามิสบูชา ได้แก่การบูชาด้วยสิ่งของคือ สักการะด้วยดอกไม้ ของหอม อาภรณ์ ธูป เทียน ปัจจัย ๔ คือ ผ้า อาหาร เสนาสนะ ยาแก้ไข้ เป็นต้น

๒. ปฏิบัติบูชา บูชาด้วยการปฏิบัติ คือ

ก. ขั้นต้น ถึงพระไตรสรณคมน์ กราบไหว้ เคารพนับถือด้วยกาย วาจา ใจ มั่นอยู่ในศีล

ข. ขั้นกลาง ไหว้พระ สวดมนต์ ฟังธรรม เรียนธรรม เจริญสมถกรรมฐาน

ค. ขั้นสูง เจริญวิปัสสนากรรมฐาน

ผลแห่งการตอบแทนที่จะพึงได้รับ มีดังนี้ คือ

๑. เป็นมหากุศล

๒. เป็นการรักษาขนบธรรมเนียม ประเพณี อันดีงามไว้

๓. เป็นผู้มีวัฒนธรรม ศีลธรรม กัลยาณธรรม อันดีงาม

๔. เป็นตัวอย่างอันดีแก่อนุชนรุ่นหลัง

๕. เป็นเหตุให้เกิดความรักใคร่เอ็นดูกัน

๖. เป็นเหตุให้เกิดกรุณาต่อกัน ไม่ริษยากัน
๗. มีสติดี
๘. ไม่มีความเดือดร้อน
๙. ชื่อว่าตนได้เตรียมเสบียงไว้แล้ว
๑๐. ป้องกันภัยในอบายภูมิ
๑๑. เป็นบ่อเกิดแห่งความสุข ๗ ประการ
๑๒. เป็นผู้ยินดีในทางดำเนินของพระอริยเจ้า
๑๓. เป็นเหตุให้ไปสู่สุคติ
๑๔. เป็นเหตุให้ได้ไปเกิดในตระกูลสูง
๑๕. ได้บำเพ็ญสิกขา ๓
๑๖. ได้เดินทางสายกลาง
๑๗. รักษาสัทธรรม ๓
๑๘. ไม่เสื่อมจากสมบัติ ๓
๑๙. ไม่เหินห่างจากสมถะ และวิปัสสนา
๒๐. เป็นไปพร้อมเพื่อมรรค ผล นิพพาน

ตัวอย่างประกอบอธิบาย คือ

๑. มัฏฐกุณฑลีเทพบุตร

บุตรของพราหมณ์คนหนึ่ง ชื่อมัฏฐกุณฑลี ก่อนแต่จะดับจิต ได้เห็นพระพุทธเจ้า แล้วมีสัมมาคารวะ

ทางใจเป็นอย่างดีครั้นดับจิตก็ได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ชื่อมัฏฐกุณฑลีเทพบุตร

๒. เรื่องกบฟังธรรม

ขณะที่พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรม อยู่ใกล้สระโบกขรณี กบตัวหนึ่งได้ยินเสียงของพระพุทธองค์ตั้งใจฟังเสียงนั้นอยู่ ถูกเด็กน้อยเลี้ยงวัวเอาฆ้อนทุบหัวตาย แล้วได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์มีนามว่ามัณฑูกเทพบุตรเหาะลงมาฟังธรรม เจริญวิปัสสนาได้สำเร็จเป็นพระโสดาบัน

๓. เรื่องผู้หญิงอุ้มลูกไปฟังธรรม

ผู้หญิงคนหนึ่งได้ทราบข่าวว่าจะมีการแสดงธรรม อุ้มลูกเดินทางมาฟังธรรม สิ้นทางไกลประมาณ ๕ โยชน์ นางฟังแล้วเกิดความเลื่อมใส ไม่ประมาทตั้งใจเจริญวิปัสสนากรรมฐาน ตามโอวาทของพระธรรมกถึก ผลสุดท้ายได้สำเร็จเป็นพระโสดาบัน

๔. เรื่องภิกษุปฏิบัติธรรม

ภิกษุ ๕๐๐ รูป เรียนกรรมฐานจากสำนักของพระพุทธเจ้า แล้วพากันพยายามปฏิบัติเท่าไร ๆ ก็ไม่

สำเร็จ จึงพากันกลับมาขอเรียนกรรมฐานใหม่อีก ครั้นมาถึงกลางทางได้เห็นพยับแดด ไม่ประมาท ตั้งใจเจริญวิปัสสนากรรมฐาน ไม่ช้าไม่นานก็ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์

๕. เรื่องนายสุมนมาลาการ

นายสุมนมาลาการ ได้เอาดอกมะลิ ๘ กำบูชาพระ-พุทธเจ้า ได้สมบัติในภพปัจจุบัน ทันตาเห็น จะไม่ไปสู่ทุคติตลอดแสนกัลป์ จักได้เป็นพระปัจเจกพุทธเจ้านามว่า สุมนะ

๖. เรื่องพระสุธาปิณฑิยเถระ

ในกาลแห่งพระพุทธเจ้านามว่า สิทธัตถะ เมื่อพระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ กุลบุตรผู้หนึ่ง ไม่อาจทำบุญได้ เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าปรินิพพานแล้ว มหาชนพากันก่อพระเจดีย์ บรรจุ พระธาตุ ของ พระ-พุทธเจ้า ชายคนนั้นได้ใส่ปูนขาวก้อนหนึ่งลงในแผ่นอิฐทั้ง ๒ ด้วยบุญกรรมนั้นเขาได้ท่องเที่ยวไปในเทว-โลก มนุสสโลก สิ้น ๔๙ กัลป์ ในศาสนาแห่งพระ-พุทธเจ้าของเราได้บังเกิดในเรือนแห่งสกุลหนึ่งแล้วได้

ออกบวช เจริญวิปัสสนากรรมฐาน ไม่ช้าไม่นานก็ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ มีนามว่า สุธาปิณฑิยเถระ

๗. เรื่องนางโกสาตกี

เมื่อพระเจ้าอชาตศัตรูเชิญพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าไปไว้ในพระสถูปและทำการฉลอง อุบา-สิกาชาวกรุงราชคฤห์คนหนึ่ง ถือดอกบวบขม ๔ ดอก ด้วยตั้งใจว่าจักบูชาพระสถูปของพระศาสดา มีใจเต็มเปี่ยมไปด้วยศรัทธา ไม่ทันพิจารณาดูอันตรายในทางเดินมุ่งหน้าตรงต่อพระสถูปอย่างเดียว ถูกโคลูกอ่อนวิ่งมาขวิดนางให้ถึงแก่ความตาย นางตายแล้วได้ไปบังเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

๘. เรื่องพระติสสเถระ

เมื่อพระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่เมืองไพศาลี ได้ตรัสว่าภิกษุทั้งหลายต่อจากนี้ไปอีก ๔ เดือน เราจัก-ปรินิพพานภิกษุประมาณ ๗๐๐ รูปนั่งเฝ้าอยู่ในที่นั้น ผู้ที่เป็นพระอรหันต์ พระอนาคามีปลงธรรมสังเวช ส่วนผู้ที่เป็นปุถุชนก็ร้องไห้ ประชุมกันเป็นพวก ๆ ว่าพวกเราจักทำอย่างไรหนอ ภิกษุรูปหนึ่งคิดว่าตนยังมี

กิเลสอยู่ จึงละหมู่ไปเจริญวิปัสสนากรรมฐาน ไม่สนทนาปราศรัยกับใคร ๆ เลย พวกภิกษุจึงกราบทูลกิริยาของท่านแก่พระศาสดา พระศาสดารับสั่งให้ท่านเข้ามาเฝ้า ตรัสถามท่าน เมื่อท่านกราบทูลว่า กำลังปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานอยู่ จึงทรงชี้ให้ภิกษุทั้งหลายถือเอาปฏิปทาของท่านเป็นตัวอย่างว่า

ภิกฺขเว ยสฺส มยิ สิเนโห ติสฺสสทิโสว โหตุ คนฺธมาลาทีหิ ปูชํ กโรนฺตาปิ เนว มํ ปูเชนฺติ ธมฺมานุธมฺมํ ปฏิปชฺชมานาเยว ปน มํ ปูเชนฺติ

ดูกรท่านผู้เห็นภัยในวัฏฏสงสารทั้งหลาย ผู้ใดมีความจงรักภักดีในเรา ผู้นั้นจงเจริญวิปัสสนากรรมฐาน เหมือนกับพระติสสะนั้นเถิด เพราะว่าถึงชนทั้งหลาย จะพากันทำการสักการบูชาเราด้วยของหอมระเบียบดอกไม้เป็นต้น ก็ยังไม่ชื่อว่าบูชาเราอย่างแท้จริงเลย ส่วนชนทั้งหลายที่ได้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม คือได้เจริญวิปัสสนา สมควรแก่มรรค ผลนิพพานจึงจะชื่อว่า ได้สักการบูชาเราอย่างแท้จริง

๙. เรื่องพระอัตตทัตถเถระ

เมื่อพระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่พระเชตวัน ได้ตรัสว่าภิกษุทั้งหลาย ต่อจากนี้ไปอีก ๔ เดือน เราจักปรินิพพานภิกษุประมาณ ๗๐๐ รูป พากันเกิดความสังเวชสลดใจไม่ละสำนักของพระพุทธองค์เลย เที่ยวปรึกษากันว่าพวกเราจักทำอย่างไรหนอ ๆ ส่วนพระอัตตทัตถเถระละหมู่อยู่องค์เดียว ตั้งใจเจริญวิปัสสนากรรมฐานอย่างเต็มที่ ภิกษุทั้งหลายจึงกราบทูลกิริยาแด่พระศาสดา พระองค์รับสั่งให้มาเฝ้าตรัสถามดูเมื่อทรงทราบว่าท่านตั้งใจเจริญวิปัสสนา จึงทรงอนุโมทนาสาธุการแก่ท่านว่า สาธุ สาธุ สาธุ แล้วตรัสชี้ให้ภิกษุทั้งหลายถือเอาเป็นตัวอย่างว่า

ภิกฺขเว ยสฺส มยิ สิเนโห อตฺถิ, เตน อตฺตทตฺเถน วิย ภวิตุํ วฏฺฏติ, น หิ คนฺธมาลาทีหิ ปูเชนฺตา มํ ปูเชนฺติ, ธมฺมานุธมฺมปฏิปตฺติยา, ปน มํ ปูเชนฺติ, ยสฺมา อญฺเญนปิ อตฺตทตฺถสทิเสเนว ภวิตพฺพํ

ดูกรท่านผู้เห็นภัยในวัฏฏสงสารทั้งหลาย ผู้ใดมีความรักในเรา ผู้นั้นจงเอาอย่างพระอัตตทัตถะเถิด

คือจงเจริญวิปัสสนากรรมฐานเหมือนกับท่าน ชนทั้งหลาย ที่พากันบูชาด้วยของหอมเป็นต้น ยังไม่ชื่อว่าได้บูชาเราอย่างแท้จริง ส่วนชนทั้งหลายที่ชื่อว่าได้บูชาเราอย่างแท้จริง ก็เพราะได้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม คือ ได้เจริญวิปัสสนากรรมฐาน สมควรแก่มรรค ผล นิพพานเท่านั้น เพราะฉะนั้นคนอื่น ๆ ก็จงเอาอย่างพระอัตตทัตถะนั้นเถิด คือ จงพากันลงมือเจริญวิปัสสนากรรมฐานเหมือนอย่างท่าน ดังนี้

นิทานทั้ง ๙ เรื่องนี้ ชี้ให้เห็นได้อย่างเด่นชัดแล้ว ว่าบุคคลผู้มีความกตัญญูกตเวที เคารพ นอบน้อม สักการบูชาต่อพระรัตนตรัยก็ดีต่อมารดาบิดา ครูอาจารย์เป็นต้นก็ดีย่อมจะได้รับผลเป็น อเนกประการ ดังหลักฐาน เหตุผลตัวอย่างที่ได้นำบรรยายไว้แล้วนั้น

ได้บรรยายเรื่องบุพพการีบุคคลกับกตัญญูกตเวทีบุคคลเป็นคู่ ๆ คือ

๑. มารดาบิดา กับ บุตรธิดา

๒. ครูอาจารย์ กับ ศิษย์

๓. พระราชา กับ ประชาราษฎร์

๔. พระพุทธเจ้า กับ พุทธบริษัท

เห็นว่าพอจะเป็นเหตุให้ผู้อ่านผู้ศึกษา ได้รู้ ได้เข้าใจในปฏิปทาของบุพพการีบุคคลพร้อมทั้ง กตัญญูกตเวที บุคคลเหล่านั้นได้ดีแล้วจึงขอยุติไว้แต่เพียงเท่านี้

จิรํ ติฏฺฐตุ สทฺธมฺโม

ขอให้พระสัทธรรมของสมเด็จพ่อจงดำรงอยู่ตลอดกาลนาน

อิทํ เม ธมฺมทานํ นิพฺพานสฺส ปจฺจโย โหตุ
อิทํ เม ปุญฺญภาคํ สพฺพสตฺตานํ เทมิ.

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ดุสิตสัมพันธ์
สำนักงานใหญ่ เลขที่ 1428-1432 ถนนกรุงเทพฯ-นนทบุรี นครหลวงฯ โทร. 850204
สาขาศิริย่าน 779 ติดธนาคารออมสินศิริย่าน โทร. 49581 สาขาสะพานควาย 600/2 ถนนพหลโยธิน ใกล้สี่แยกสะพานควาย โทร. 781272
สาขาเชิงสะพานกรุงธน เลขที่ 41/37 โทร. 43545 และสาขาสามแยกไฟฉาย 170/3 ข้างสถานีขนส่งสายใต้ ธนบุรี
นายสุจินต์ จันทร์ปรุ ผู้พิมพ์โฆษณา พ.ศ. 2516

นรชาติวางวาย มลายสิ้น ทั้งอินทรีย์
สถิตทั่วแต่ชั่วดี ประดับไว้ ในโลกา

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ดุสิตสัมพันธ์

สำนักงานใหญ่ เลขที่ 1428-1432 ถนนกรุงเทพฯ-นนทบุรี นครหลวงฯ โทร. 850204

สาขาศรีย่าน 779 ติดธนาคารออมสินศรีย่าน โทร. 49581 สาขาสะพานควาย 600/2 ตรงข้ามโรงหนังโอเดียนใกล้สามแยกสะพานควาย โทร. 78[illegible]

สาขาเชิงสะพานกรุงธน เลขที่ 41/37 โทร. 48535 และสาขาสามแยกไฟฉาย 170/9 ข้างสถานีรถเมล์สายใต้ ธนบุรี

นายจงลักษณ์ จันทร์ปรุง ผู้พิมพ์โฆษณา พ.ศ. 2510